

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

na de BEVRIJDING

I

Schoon en stralend is, gelijk toen het voorjaar,
Koud des morgens, maar als de dagen verder
Opengaan, is de eeuwige lucht een wonder
Voor de geredden.

In 't doorzichtig waas over al de brake
Landen ploegen weder de trage paarden
Als altijd, wijl nog de nabije verten
Dreunen van oorlog.

Dit beleefd te hebben, dit heelijfs uit te
Mogen spreken, ieder ontwaken weer te
Weten: heen is, en nu voorgoed, de welhaast
Duldloze knechtschap —

Waard is het, vijf jaren gesmacht te hebben,
Nu opstandig, dan weer gelaten, en niet
Eén van de ongeborenen zal de vrijheid
Ooit zo beseffen.

II

Regelmaat der kerende getijden!
Wat is 't hart, dat het ooit heeft gevreesd,
Schoon het wist, dat lente 't kwam bevrijden,
Stralend als zij altijd is geweest.

Alomtegenwoordig, onverstoortbaar
Is het leven, dat den dood ontbloeit,
En de kleinste klacht schijnt nauwlijks oorbaar,
Waar de rogge om de ruïnes groeit.

J. C. Bloem, uit de bundel Sintels (1945)

5 MEI 1954

De jaren gaan van mei tot mei,
Van Pinksterfeest tot Pinksterfeest
Maar nooit zijn wij nog vrij geweest,
Want vuur en wind gingen voorbij.

Wij leefden, maar in hoop en vrees,
En hopend, vrezend sterven wij,
Levend en dood zijn enerlei
Zonder Heilige Geest.

De doden houden nog alleen
Op de verlaten posten stand.
Zij kijken star over het land,
Een leger van gehouwen steen.

Vergeefs hebben wij hen herdacht:
De Doden hebben ons veracht.

Uit: *Het Huisgezin* (1959) van Muus Jacobse

„Zoek daar waar Neerlands volk leeft en werkt.
Zie hoe wijd zijn land is, hoe hoog zijn hemel,
hoe dichtbij het ruisen van de geweldige zee.
In deze gewesten zijn vrede en vrijheid groot
geworden. Zij zijn de vruchten van geestelijke
zuiverheid, eerlijk denken, naastenliefde en
geloof. Bedenk, dat hetgeen gisteren bedreigd
werd, heden en morgen opnieuw in gevaar kan
verkeren. Bescherm het en wees waakzaam.
Tot zolang moge het pad, dat tot deze stille
plek leidt, begaanbaar blijven voor de voeten
van allen, die zich hier bezinnen op de waarde
van vrijheid en gerechtigheid.
Daartoe helpe ons God.”

*Tekst op de Erebegraafplaats te Bloemendaal,
geschreven door H. M. van Randwijk*

„Gij zult den Heere, uwen God, liefhebben met
geheel uw hart en met geheel uwe ziel en met
geheel uw verstand. Dit is het groote en eerste
gebod. Een tweede, daaraan gelijk, is: Gij zult
uwen naaste liefhebben als uzelve.”

Mattheüs 22 : 37-39

*Tekst op de eerste bladzijde van het
gedenckboek „Het Grote Gebod”, in 1951
uitgegeven door de L.O.-L.K.P.-Stichting*

„Onze jeugd zal misschien voor een groter strijd
komen te staan. Zij moet kracht putten uit het
feit, dat het bloed van honderden is gevloeid
voor hun vrijheid en toekomst.

Jongens en meisjes, als je eens zelf op de proef
gesteld wordt, dan moeten ook jullie, lerend van
de historie van '40-'45, ziende op het Grote
Gebod en blind voor de toekomst, je plicht
verstaan.

Haat de dwingelandij met een volkomen haat en
verdedig met een volkomen overgave de vrij-
heden, die Gog eeuwenlang onder de Oranje-
vorsten gaf. Uit liefde tot God en daarom uit
liefde tot je naaste, tot je vaderland en ons
koningshuis.

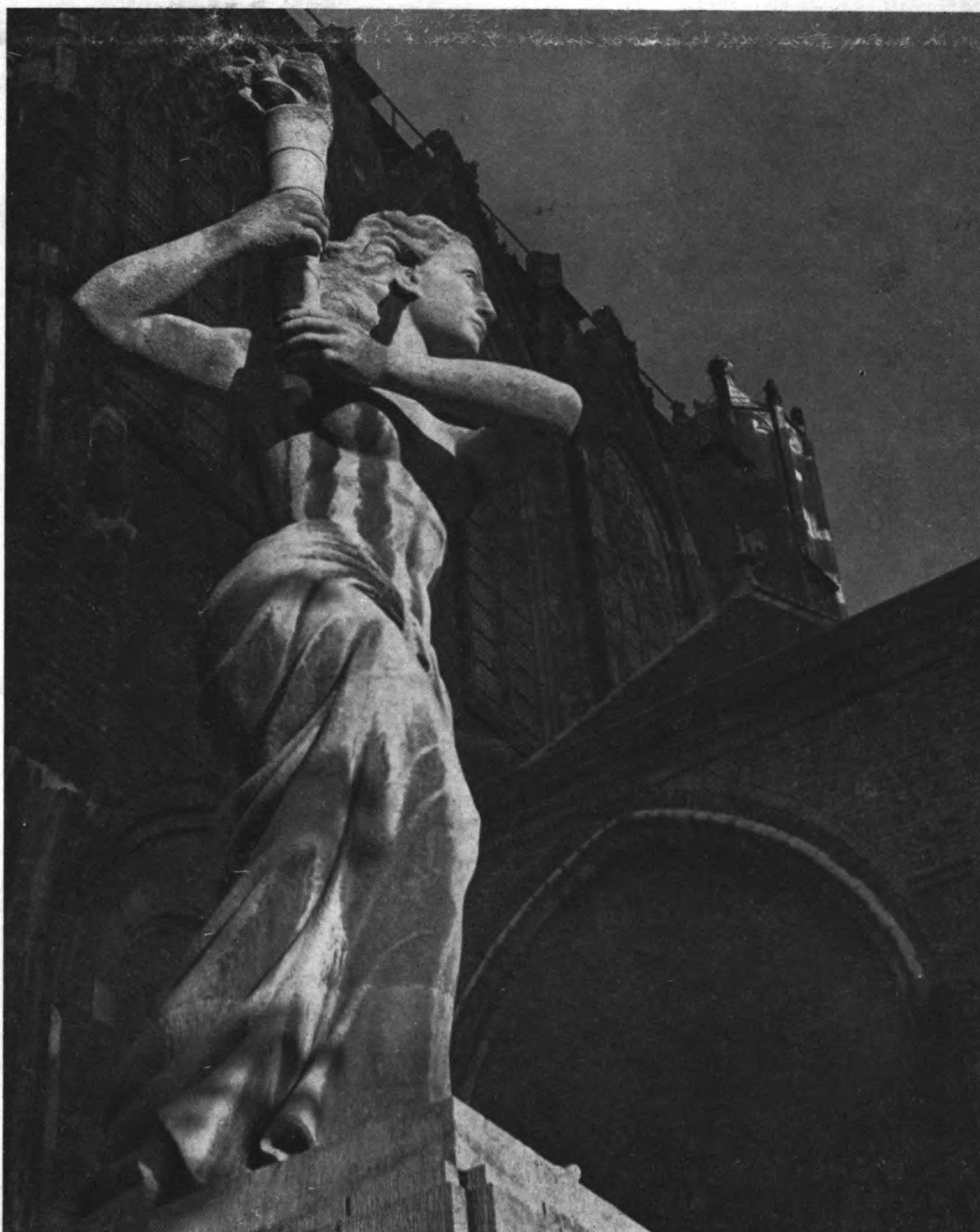
*Ds F. Slomp (Frits de Zwerver), slot van
zijn inleiding op bovengenoemd gedenkboek*

ONS BEDREIGT 'N ANDERE DOOD...

Ons bedreigt
'n andere dood
dan 't lood —

Onverschilligheid,
wie daaraan lijdt,
Sterft voor zijn tijd.

*Jaap Sickinga, Gedenckclanck 1940-1944
(V. in Vers, p. 71)*

Vrede zij ulieden!

Vrede laat Ik u, mijn vrede geef Ik u; niet gelijk de wereld dien geeft, geef Ik hem u.

Joh. 14 : 27a

Een koning gelijk de andere volken hebben

Het is al weer twintig jaar geleden, dat het Derde Rijk een roemloos einde vond, kreperend onder fosfor- en brisantbommen, onder de helse muziek van het „Stalin-orgel”.

De droom van de zoon van een Oostenrijkse douane-beambte was in een nachtmerrie verkeerd. Zijn hoop de geschiedenis in te gaan als de grondvester van een duizendjarig rijk, was de bodem ingeslagen. Als een ongeëvenaarde weldoener der mensheid had hij zichzelf geschetst, toen hij in de strafgevangenis van Landsberg aan de Lech zijn levensprogram op papier zette: Mein Kampf. De nederlaag beroofde hem van zijn aureool en ontmaskerde hem als een multi-miljoenen-moordenaar. De zeepbel van het duizendjarig rijk spatte uiteen. Maar had de geschiedenis een andere loop genomen, dan ware hij voor 't zelfde geld wellicht de geschiedenis ingegaan als weldoener der mensheid. Werd keizer Augustus niet aanbeden als de heiland der wereld?

Bij deze ironie der geschiedenis, wil men: bij dit cynisme van de duivel, heeft Jezus de vinger gelegd: de koningen der volken voeren heerschappij over hen, en hun machthebbers worden weldoeners genoemd!

Stichters van wereldrijken plegen hun rijk te grondvesten op overheersing en onderdrukking. Maar wee de onderdaan, die 't bij hun leven durft te zeggen! Weldoeners der mensheid... En nu moge Hitler zijn miljoenen verslagen hebben, hij moge (tot dusverre?) ongeëvenaard zijn in expansie-zucht en machtswellust en massamoord, toch past hij in de rijtjes van de profane geschiedenisboekjes. Hij moge de primus inter pares, de eerste onder zijns gelijken geweest zijn, een super-farao of super-Augustus, hij was en is tenslotte niet anders dan één van de vele: een „koning gelijk de andere volken hebben”. Al zit er wel een lijn in de geschiedenis der mensheid: het gaat van kwaad tot erger. De boosheid neemt steeds groter vormen aan. De weldoeners der mensheid worden steeds groter.

De duivelse caricatuur van een hemel-op-aarde krijgt gaandeweg wereld-formaat. Maar spraken de Schriften al niet van overlang van tekenen der tijden?

Vrede, gelijk de wereld die geeft....

Maar goed — ook deze boze droom is weer voorbij. De capitulatie van het Derde Rijk werd twintig jaar geleden een feit. De vlaggen gingen uit, de rust keerde weer, de vrede was weer getekend.

Dat is te zeggen: in feite is de vrede nog nooit getekend! Ook niet tussen Nederland en Duitsland. De geschiedenis-boekjes kunnen spreken van de vrede van Münster of de vrede van Versailles, maar de vrede die de tweede wereldoorlog zou moeten besluiten, staat nog uit, en het is de vraag, bijna een retorische vraag, of hij er ooit komt. Een on-bevredigende situatie....

Maar als hij er ooit komt, wat voor soort vrede zal het dan zijn? Vredes plegen immers **gedicteerd** te worden, samen met de vredes-voorwaarden. Mogelijk zouden deze wat voorzichtiger gesteld zijn dan die van Versailles. Maar ze zouden toch het stem-

pel dragen van het recht van de sterkste, van de macht van de overwinnaar.

Europa's bergen zouden vrede dragen, maar of op de heuvels de flambouwen van het heilig recht zouden lichten? Of 't een vrede was, die met een kus van 't recht werd gegroet?

Vrede — dat is het afscheid van de oorlog. Maar hebben wij afscheid genomen van de oorlog? Zijn we niet successievelijk terecht gekomen in de zenuwen-oorlog, de koude oorlog, en nu — na Korea — in Vietnam de oorlog op afstand?

Vrede? 't Is niet alleen het géld, dat devaleert. In een schrikwekkend toekomstvisioen levert een schrijver een woordenboekje bij. Gewone woorden zijn straks onbegrijpelijk geworden — ze zijn niet maar gedevalueerd: ze zijn gedeformeerd en in hun tegendeel verkeerd. Toekomstvisioen? Oorlogen heten nu lokale conflicten. Bondgenoten (?) van weleer spreken heden plechtig van vreed-zame coëxistentie.... De caricatuur van de waarheid is trouwens al zo oud als de zondeva. Eeuwen geleden werd zij op het onderhavige punt reeds puntig geformuleerd: wilt ge vrede? bereid u ten oorlog! De problematiek van Hiroshima en Nagasaki is in wezen niet zo nieuw als zij lijkt, al is ze wel groter. En grotesker: de gewapende vrede bestaat momenteel slechts bij de gratie van waterstofbommen of erger....

Vredes-voorwaarden plegen te spreken van herstel-betalingen. Maar wat kan er hersteld worden? Het leed van slagvelden en gaskamers?

Men heeft **recht** willen doen. Een aantal oorlogs-misdadigers is gestraft. Maar hoevelen ontsprongen de dans?

En: al waren allen te achterhalen, hoe een meervoudige miljoenen-moord te vergelden? Je kunt een moordenaar maar één keer ophangen, zegt de volksmond. Maar de documenten van de Neurenbergse processen bevatten vele honderden pagina's aanklachten tegen telkens één beschuldigde. Geen denkbare straf schijnt evenredig te zijn met de begane misdaden, en zo laat de vrede ons op alle mogelijke manieren zitten met het probleem van een onbevredigd rechtsgevoel. Temeer daar oorlogsmisdaden niet uitsluitend op rekening van één partij geschreven kunnen worden.... Vrede. Maar we kunnen er maar moeilijk vrede mee hebben, te minder naarmate we er ons meer in verdiepen.

En toch: ook in dezen is er niets nieuws onder de zon. De eeuwen door hebben overwinnaars overwonnen de vrede gedictieerd. Keurig staan ze in onze geschiedenisboekjes. Met het jaartal er bij, en de naam van de overwinnaar. Een koning, gelijk de andere volken hebben.

Een vrede, gelijk de wereld die geeft....

Gods-vrede!

Ware het niet begrijpelijk geweest, als Jezus **deze** wereld verlaten had en het stof van zijn voeten afgeschud had (Matth. 10 : 14)? Maar wanneer Hij vlak voor zijn kruisdood afscheid neemt van zijn discipelen, doet Hij dat met woorden van vrede, met de in het Oosten gebruikelijke vredesgroet. Vrede laat Ik u, **mijn** vrede geef Ik u. Die vrede is iets nieuws onder de zon: niet gelijk de wereld dien geeft, geef Ik hem u!

Deze vrede is andersoortig. Het is Zijn vrede. Hij heeft hem verworven, niet door anderen te doden, maar door zichzelf te offeren. De Koning van Góds rijk is niet een koning, gelijk de andere volken hebben. Geen super-farao. In zijn vrede-rijk dragen

de heuvels heilig recht, de kus van het recht begroet er de vrede, er is geen gekrenkt rechtsbesef: toen Hij zijn gezegend lichaam aan het kruis liet nagelen, werd het handschrift onzer zonden daaraan gehecht, en dat handschrift, dat manuscript, dat vel papier waarop onze zonden stonden beschreven, Gods aanklacht tegen de mens, was langer dan het langste document van Neurenberg.... Doch de straf, die óns de vrede aanbrengt, was op Hem. Hij volbracht volledig Gods gerechtvaardigde vredesvoorwaarden. Hij voldeed alle herstelbetalingen. Hij maakte vrede tussen God en mens, en deze Godsvrede-voor-eeuwig schonk Hij bij Zijn heengaan als afscheidsgeschenk.

In zijn rijk heerst wezenlijk vreedzame coëxistentie. De muur tussen de volken, tussen jood en heiden heeft Hij geslecht, de vijandschap weggebroken (Ef. 2 : 14 v.v.), de verbroedering tot een feit gemaakt. En bij zijn komst heeft Hij vrede verkondigd aan hen, die veraf waren (de heidenen) en vrede aan hen, die dichtbij waren (de Joden): door Hem, maar dan ook door Hem alléén hebben beiden in één Geest den toegang tot den Vader (Ef. 2 : 17 v.).

Vele koningen der volken hebben gedroomd van een duizendjarig rijk, en waanden zich weldoeners, heilanden der wereld. Maar het evangelie zegt, dat de enige die zich met recht de Heiland der wereld mag noemen, Koning is over een vredes-rijk, dat geen einde zal nemen. Dat is het rijk dat gelegen is aan een rivier van water des levens, met aan weerszijden het geboomte des levens...., en de bladeren van het geboomte des levens zijn tot genezing der volkeren (Openb. 22 : 1, 2).

Dit paradijs, deze hemel-op-aarde, deze vrede is niet te koop. Hij is te geef. Te geef voor ieder, die deze Vrede-vorst als Zijn Koning erkent.

Het is ook de enige echte vrede: in Gods boek zijn de woorden niet gedevalueerd; zijn Woord is waarheid, woord voor woord.

Ook is het de enige volledige vrede: vrede met God en de mensen, vrede die hand in hand gaat met liefde en recht.

Het is de enige vrede, die in Góds geschiedenisboek van deze wereld staat opgetekend. Met datum en plaats er bij: deze Gods-vrede werd getekend op Golgotha, in het jaar 33 na de geboorte van Jezus Christus, onze Here.

In deze vrede moge Gods kinderen leven. Zij moeten hem ook be-leven: het te-vreden zijn moet a.h.w. uit hun dagelijks leven uitstralen. Het moet, als bij Paulus, zichtbaar worden: wij dan hebben vrede met God.... (Rom. 5 : 1).

Gods kinderen zijn vrede-lievende mensen. Zij minnen de vrede met God en de mensen, en beleven die door te bidden: vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren. Niet alleen de eigen schuld is gedelgd, maar ook die van de naaste. Daarom is er de band des vredes (Ef. 4 : 3).

Nóg wordt deze vrede aangevochten. Maar de **wapenrusting**, die Gods volk nu past, is niet van deze wereld: de gordel der waarheid, het pantser der gerechtigheid, het schild des geloofs, de helm des heils, het zwaard des Geestes, dat is het woord van God (Ef. 6 : 13 v.v.).

Nog één ding vergeten we: de voeten geschoeid met de bereidvaardigheid van het evangelie des vredes.... Want Gods kinderen zijn vrede-lievende mensen!

E. R. Postma

Van Hitler, de tiran

We gaan weer herdenken, want het wordt dit jaar een lustum. Vijf jaren zijn voorbij gevlogen en dan is het een goede gelegenheid voor ieder om eens terug te zien, om het ge-laai te wenden tot het verleden. Moet ieder dat doen, kunnen we dat niet aan de geschiedeniswroeters overlaten? Wat hebben we met dat verleden te maken, de eigen tijd geeft ons al problemen genoeg, overal ter wereld...

Het is goed voor een mens eens even stil te staan op de weg der historie: verleden, heden en toekomst zijn één weefsel in Gods hand, dat door mensen wordt gemaakt. Is dat niet de hoogheid en de grootheid van de mens, naar Gods beeld geschapen?

Zo staan we dan aan het begin van een herdenking en onze gedachten gaan naar die barre tijd, dit 25 jaar geleden begon en 20 jaar geleden eindigde. Maar als we dit schrijven, vermenigvuldigen zich de gedachten: begon het 25 jaar geleden en was 1945 het einde? Bracht 1950 al niet de dreiging van de volgende oorlog, die resulteerde uit de oplossingen van de vorige? Of is men het Koreaconflict al vergeten, de oorlog die MacArthur wilde beëindigen met een nieuwe atoombom, nu op China? En wat is daarna gebeurd, waar staan we nu?

En waar ligt het begin van de grote wereldbrand, die zes jaar duurde? Er verschijnt een geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in twintig deeltjes, een reeks foto's en documenten, die een navolging zijn van een Duitse editie in deze trant. Maar op de televisie kan men de komende maanden een documentaire zien van de Eerste Wereldoorlog, een serie in 26 afleveringen, ditmaal van Engelse makelij... Het is toch ook vijftig jaar geleden dat die eerste wereldoorlog begon! Tussen beide oorlogen liggen 20 jaren van vrede. Vrede? Een inter-bellum zonder belligerenten? Maar wat leert uw zoon, als de tijd na 1900 óók behandeld wordt en de vaderlandse geschiedenis niet verabsoluteerd wordt? Oorlog in Abessinië, in Spanje, in China. Dit is de eerste helft van onze verlichte eeuw, de eeuw van het kind, die de jonge levens ziet opgeslokt worden door de moloch van de oorlog en het oorlogsgeweld. We spreken immers van de „totale oorlog“?

Het is goed deze dingen eens op zich te laten inwerken, want men moet om het heden te verstaan weten wat in het verleden gebeurd is. Waarom heeft men nog nooit vrede gesloten met Duitsland en zijn we officieel nog in staat van oorlog? Dan gaan onze gedachten terug naar 1919, het jaar van de vrede van Versailles, dat monstrem van eigenbelang, en achteraf de inleiding tot de volgende oorlog. Was het niet maarschalk Foch, de geallieerde opperbevelhebber, die heeft gezegd: deze vrede betekent na 20 jaar oorlog? De profetie is precies uitgekomen. „Ils reviendront“ was de angst van de nationale held Clemenceau, en dat zou nooit meer gebeuren. Zo zijn de politici dan bezig te weven aan het tapijt...

En in Engeland schreef men: „Hang der Kaiser“, alsof deze de enige schuldige was geweest in dit imperialistische conflict. Veel schuld had hij stellig, de frisch-fröhliche Krieg begon hij met veel plezier. Maar hij moest vluchten en liet Duitsland in de grootste ontredde achter. Wie kon het leed peilen dat deze oorlog in zovele mensenlevens had gebracht? Tien miljoen doden... En dan de vermisten en de verminkten, de voor het leven geschonden.

Een van die gewonden in het hospitaal in Duitsland zou spoedig na zijn genezing meer van zich laten horen. Het is de man wiens naam een verschrikking zal worden en die als de grote tiran in de geschiedenis bekend zal blijven, die trouwens voor de nieuwe ge-

neratie al niet meer dan een naam is, evenals Napoleon. **Adolf Hitler**, die van nietsnut het zal brengen tot Führer van het Duitse rijk, Hij is het object van de huidige historici geworden, zo zelfs dat de literatuur over hem en zijn rijk niet meer bij te houden is. We mogen ons gelukkig prijzen dat een van de oudste historici uit ons land en groot kenner van de moderne geschiedenis, **dr. J. S. Bartstra**, een studie aan hem heeft gewijd. Hij heeft haar niet meer in druk gezien en ze is daarom persklaar gemaakt door prof. Brandt die al eerder in de zelfde serie waarin dit werk verschenen is, een boekje over de Tweede Wereldoorlog geschreven heeft.

Ook voor Bartstra zal het de vraag geweest zijn, hoe Hitler in korte tijd, zo'n macht gekregen heeft, die hem tot de bestudering van het leven van de dictator heeft gebracht. Het is in de geschiedschrijving altijd boeiend na te gaan hoe verschillend er geoordeeld wordt over een grote historische figuur. Zo heeft prof. Geyl zich in de bezettingstijd beziggehouden met het oordeel over Napoleon. Ik kan me voorstellen dat iemand denkt: dat is bij deze man, deze tiran, niet mogelijk; dat oordeel zal eenstemmig zijn. Dit boekje zal u leren, dat er nu al een hele discussie is over de vraag, wie de Tweede Wereldoorlog ontketend heeft. De historicus speurt naar de werkelijke toedracht der gebeurtenissen en ontziet niets en niemand als het moet. Willen we de opkomst van Hitlers macht goed leren kennen dan moeten we niet alleen zien naar Duitsland, waar hij de grote massa met bluf en mooie beloften wist te paaien, gebruik makend van de grote economische wereldcrisis, waaraan ook de Volkenbond geen eind kon maken, verdeeld als die was. Het is een feit dat in het geheel der politiek van het interbellum de Engelse politici veel schuld hebben. Verschillende studies over de Engelse politiek van die tijd hebben aangetoond, hoe pro-duits dezen waren, zowel in de conservatieve als in de labour-groepering. Het is niet verwonderlijk dat het juist Engelse historici zijn, die aan Engeland de schuld van de catastrofe geven, bijv. Taylor en Rowse, wier opvattingen door Bartstra besproken en weerlegd worden. Het is in dit artikel niet mogelijk daarover breed te schrijven, het is ook niet onze bedoeling. Men moet deze pocket zelf lezen! Maar over deze belangrijke vraag, immers een schuldvraag, willen we even uitweiden. Op het eerste gezicht lijkt ze niet zo dwaas, die opvatting van de genoemde Engelse historici, die eigen politici ervan beschuldigen dat ze om de vrede maar te behouden steeds aan Duitslands eisen voldeden, ook al om de vrees voor een machtig Frankrijk, de oude bondgenoot. Men offerde Oostenrijk op, daarna Tsjecho-Slowakije, maar bij Polen hield men ineens zijn belofte. Een Amerikaans schrijver, Hoggan, heeft dan ook een boek geschreven onder de titel: „De opgedrongen oorlog“, en hij beweert dat het grensconflict tussen Polen en Duitsland door Engeland tot een algemene oorlog is gemaakt. In Duitsland heeft men hem de Ranke-prijs toegedacht! Wat is nu de waarheid?

Die is te vinden in een document, dat „toevallig“ gevonden is. Er zijn bergen archiefstukken aangetroffen in 1945, al hebben de nazi's veel vernietigd. Een van de belangrijkste is het Hossbach-verslag van een geheime bespreking van Hitler en zijn generaals in november 1937. Hossbach was de militaire adjudant van Hitler en deze heeft tijdens die uiteenzetting van Hitler, die meestal alleen aan het woord was, aantekeningen gemaakt. Ze hebben in het proces van Neurenberg een belangrijke rol gespeeld. In „Opmars naar de Galg“, het boek, waarin dit proces be-

schreven is, wordt het een sleuteldocument genoemd (p. 154-157). Het blijkt dat Hitler toen zijn plannen inzake oorlog heeft bekend gemaakt, een oorlog die komen moest omdat het Duitse volk **Lebensraum** nodig had. Achter Hitlers oorlogsplannen en de uitvoering daarvan zat een **leer**, dat vergeten de schrijvers die alleen het geheel van de buitenlandse politiek der verschillende landen beoordelen en beschrijven. Ze komen dan natuurlijk met dit document in moeilijkheden!

Hitler wou immers een duizendjarig rijk stichten, hij had het allemaal opgeschreven in zijn politiek testament „Mein Kampf“, geschreven in de gevangenis en bijgeschaafd door een geestelijke, die hij tien jaar later liet vermoorden in de „nacht van de lange messen“. Zijn derde rijk zou een eeuwig rijk zijn. En wat heeft het gebracht? Eerst een heleboel hysterie, maar al spoedig bloed en tranen, verwoesting en ondergang. Dit alles wordt ons in de vorm van documenten, of gedeelten daaruit, duidelijk voor ogen gesteld in **Het Derde Rijk** van **Christian Geissler**, een deel in de reeks „geschiedenis in boeketten“. In de laatste jaren komen er meer werken uit, die ons geen door een schrijver geschreven verhaal geven over een bepaald onderwerp, maar aan de hand van allerlei geschriften laten zien wat er gebeurd is. Dit deel begint — het spreekt voor zichzelf — met een fragment uit „Mein Kampf“, dat

POLEN

In 't donker
bij licht en sterrengeflonker
schrijf ik in mijn kooi

gedachten
van slapeloze nachten
de wanhoop ten prooi

gescheiden
wat kan heimwee doen lijden
van angst om man en om kind

verlaten
omringd door die haten,
familie noch vrind.

als slaven
zwoegen, sjouwen en graven
voor dag en voor dauw

ontberen
voedsel, schoeisel en kleren
in regen en kou

geslagen
hoon en schimpen verdragen
vernederd, bespot —

gebeden
innig, diep om de vrede
smekend tot God.

bevrijding
wanneer dringt eenmaal die
tijding
door mijn gevangenis heen.

bevangen
door een razend verlangen
naar Holland
naar Holland alleen.

J. Citroen-Kater

eindigt met de zin: Maar ik besloot politicus te worden. En daaraan vooraf gaan deze zinnen: „Met de Jood kan men geen compromis sluiten. Tussen Jood en niet-Jood kan niets anders bestaan dan het onverbiddelijke „gij of ik!” Alle facetten van de periode van 1919 tot 1945 komen aan de orde. De fragmenten worden door de verzamelaar ingeleid. Er staan aangrijpende stukken in, en verbijsterende, bijv. dat over een Rijkspartijdag in 1938: „De Führer spreekt tot alle jongens en meisjes gezamenlijk, die voor hem staan, en toch krijgt elk van zijn woorden een diepere betekenis voor de vaandeldragers van de Adolf Hitler-Mars. „Ik bouw op jullie, in blind vertrouwen...”, roept de Führer zijn jongens toe, en één enkele roep van bevestigende instemming klinkt als antwoord over het veld”. (p. 118). We zouden meer willen citeren, maar dan is er geen einde aan. De inhouds- en bronnenopgave wijst ons de weg naar de werken waaruit de stukjes genomen zijn, ook daarom is het een waardevol boek, dat overigens in de verbindende tekst wel eens opmerkingen geeft waarbij we een vraagteken zetten, vooral op pag. 124, waar de schrijver iets zegt over „het verband tussen de oorlog en het Godsbestuur”. Ook hadden we graag wat meer stukken gelezen over het verzet tegen de nazificering, over Niemöllers strijd of een protest van bisschop Van Galen. We hopen later daarover nog eens te schrijven, ook al vanwege de aktualiteit door het toneelstuk „Der Stellvertreter” („De Plaatsbekleder”), een belangrijk werk dat we in deze „samenlezing” niet mogen afdoen. Er is al een hele literatuur over verschenen, pro en contra de opvatting van de schrijver Hochhuth, en er is nog meer op komst. De Vaticaanse archieven, die doorgaans lang gesloten blijven, gaan zelfs open op dit punt. Het is dus wel een belangrijke zaak, en de schrijver heeft in ieder geval de historici een dienst bewezen met de uitgave van dit werk!

Der Stellvertreter beschuldigt de paus ervan, dat hij nooit openlijk stelling genomen heeft tegen de Jodenvervolgung; dat hij dit woord nooit in een rede of geschrift heeft genoemd, hoewel hij op de hoogte was van wat er in Polen gebeurde.

De S.S.-er Gerstein, van wie in het hieronder genoemde werk een rapport voorkomt, had inlichtingen verstrekt. Het laatste bedrijf van het toneelstuk speelt in Auschwitz. Auschwitz, waar de rails eindigden voor miljoenen mensen...

Auschwitz-Birkenau, wie kan dat oord der verschrikkingen aanwijzen op de kaart? Het is nu een „museum”, nog nooit is er zo'n museum geweest op deze wereld. Elke week worden we er weer aan herinnerd, er is immers een groot Auschwitzproces? Of gaan we eraan voorbij, zegt het ons niets meer wat daar door mensen uitgevoerd is? De gebouwen kwamen onlangs zelfs in de krant, want de rechtbank ging ter plaatse de situatie opnemen, met een der beklagden, Dr. Lukas, die tenslotte erkend heeft dat hij mensen naar de gaskamers heeft verwezen. Er getuigen ook Nederlanders in dit lugubere monsterproces. Men mag op de achtergrond in de rechtszaal wel het portret van Hitler hangen, want zijn leer werd in de tientallen concentratiekampen in praktijk gebracht. Hij verdeelde de mensen immers in Rasse en Unterrasse: de Joden, de Slaven en de Zigeuners. In de twaalf jaren die hij regeerde, heeft hij de kans gehad zijn program uit te voeren, op grote schaal, in bijna geheel Europa. Die Duitse jongeren die hij toesprak, zullen in dezen hun plicht doen, gründlich, zoals een Duitser betaamt. En Nederlanders, Belgen en Fransen zullen hen daarbij helpen, laten we dat niet vergeten. De nieuwe orde moet er komen, in geheel Neueuropa, en centrum der wereld met Berlijn als hoofdstad. Het kan in een tijd van onbezorgde welvaart en rustig kerkelijk krakeel goed zijn, zich

eens even in die werkelijkheid te verplaatsen. Het boek **Rook boven Birkenau** is daarvoor geschikt. De schrijfster is een Poolse vrouw, die van 1942 tot 1945 in die hel vertoefd heeft. Ze heeft haar „herinneringen” geschreven voor het proces in Neurenberg, waar de misdadigers berecht werden, o.a. de commandant Höss, die daar ook zijn memoires heeft geschreven (een fragment in „Het Derde Rijk”)! Het is een verhaal dat nergens de sensatielust bevredigt, maar wel onderwerpsgewijze het tafereel van die verschrikkelijke werkelijkheid beschrijft. Juist daarom breng ik het onder de aandacht van de lezers. Men legt het na een paar hoofdstukken gelezen te hebben, weg, om te overdenken wat men nu eigenlijk leest. Dan pas zien we aan welk een tirannie we ontkomen zijn. Niet alleen Rassenfeinde, ook „Minderwertigen” en „Hinderlichen” moest enop deze manier verdwijnen uit het te stichten Neueuropa. Laten we luisteren naar een dichter:

De laatste gedaante

Ik had dit land in mijn hart genomen.
Bode na bode zond ik erheen.
In vele gedaanten ben ik gekomen.
Jullie herkenden me echter in geen.

Ik klopte bij nacht, een doodsbleke jood
een vlucht'ling, gejaagd,
met aan flarden zijn schoen.
Jullie riepen de beulsknecht en
wenkten de dood,
en meenden nog God een genoeg
te doen.

Ik kwam als oude vrouw,
zwakzinnig en bevend.
Een stomme angstkreet ontsnapte mij.
Jullie spraken over geslachten,
in toekomst levend,
En slechts mijn as, die gaven jullie vrij.

Verweesde knaap uit het oost'lijk
gebied,
Ik viel jullie te voet
en smeekte om brood.
Jullie echter ontweken een
wraak in 't verschiet.
Je haalde je schouders op en gaf
me de dood.

Als dagloner kwam ik,
gevangen en gebonden.
versleept en verkocht,
gestriemd door de knoet.
Jullie keerden je af van die slaaf
vol met wonden.
Nu kom ik als rechter.
Je herkent me -nu 't moet?

Dit gedicht uit Bergengruens Dies Irae, staat op de laatste bladzijde van Erich Kuby's **De laatste Verschrikkingen, Duitsland 1945**!

Ook dit is een werk dat fragmenten uit allerlei geschriften geeft: dagboeken, rapporten, artikelen uit de Duitse kranten, redevoeringen, documenten, bijv. van Jalta. Een bonte mengeling, maar zo geeft het een goede kijk op dat vreselijke laatste half jaar van de oorlog. We besluiten dit artikel met een werk dat op heel aangrijpende wijze ons laat zien wat de Tweede Wereldoorlog in al zijn verschrikking geweest is. Een echt document humain is het, deze verzameling **Stemmen buiten de tijd**, brieven en dagboekfragmenten uit dertig landen, 1939-1945. Het is verdeeld in zes delen, voor elk jaar een deel en zo vult het 478 pagina's.

Het geeft brieven van jonge mensen, de meesten zijn de veertig niet gepasseerd, ze schrijven ze op alle slagvelden van de oorlog, of in de gevangenschappen of concentratie-

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.
H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF,
Ds. G. VISEE

Tijdelijk adres van de Redactie:

J. Bosch, Engelenbergstr. 4, Kampen

Medewerkers:

Ds. H. Amelink, Langerak
Prof. Dr. W. K. van Dijk, Groningen
P. A. Hekstra, Rotterdam
Dr. D. Holwerda, Zuidhorn
Ds. P. K. Keizer, Groningen
Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven
Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.
Mr. Dr. J. Meulink, Enschede
D. W. L. Milo, Nunspeet
Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht
Drs G. Puchinger, Den Haag
Prof. Dr. H. R. Rookmaaker, Diemen
Dr. J. Stellingwerff, Amstelveen
Ds. B. Telder, Bilthoven
Ds. C. Vonk, Schiedam
Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Geref. Persvereniging „Opbouw”:

adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht. Tel. 030-711450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220,
Abonnementprijs
f 12.— per jaar (bij vooruitbetaling)
Zeist. Giro 233117.

kampen. We lezen de idealen van de jonge communist en van de humanist, die straks een betere wereld verwacht. Het valt op dat de Russen en de Joegoslaven graag hun gevoelens in versvorm uiten, maar op elke bladzijde lezen we iets van een mens in nood, vaak zonder dat hij het weet. Alle briefschrijvers zijn op de slagvelden gebleven. Aangrijpend zijn de afscheidsbrieven van de ter dood veroordeelden, ook van enkele jonge Nederlanders, die door de Nederlandse bewaker zijn opgenomen in deze oorspronkelijk Duitse uitgave. Er staan enkele fragmenten in van mensen die pas in 1951 gestorven zijn: Japanners, die tenslotte sterven aan de gevolgen van de atoombomontploffing boven Hirosjima en Nagasaki op 6 augustus 1945...

De stem van de christen wordt niet vaak beluisterd, ook daarin is het een belangrijk document. In wat voor wereld leven wij? Maar hij is er wel, die stem, een christen-Japanner wordt in Australië terechtgesteld en we lezen: „Een lofzang in de oorlog” van de Duitser Jochen Niemöller, die op 28 februari 1945 in Pommeren sneuvelde. En pastoor Rieger uit Wenen vertelt hoe de jonge communist Alfred Robofsky tot Christus zich bekeert en voor zijn terechtstelling het heilig avondmaal gebruikt. „Eén ding spijt me. Als ik was blijven leven zou ik de Heer hebben gediend. Pastoor had ik wél niet kunnen worden, maar u zou stellig een plaatsje voor me geweten hebben waar ook ik de Heer had kunnen dienen. Dat dit niet meer kan, grieft me”.

We zouden wel meer willen afschrijven, er staan ook veel andere, interessante stukken in: het verslag van generaal Patton, de ontsnapping van zes Engelse generaals uit een gevangenis in Florence, het verhaal van de strijd op Java, en zo meer.

We hebben een aantal werken de revue laten passeren, ze geven alle veel te zien van die barre tijd. Willen we herdenken en terugzien, dan geven deze boeken een verslag van de periode die we aanduiden met de term: nazitijd. We hadden ook andere boeken kunnen uitkiezen, zeer bewust hebben we deze gekozen, want ze brengen ons veel dicht bij de geschiedenis dan een meeslepend verhaal.

In de geschiedwetenschap wordt veel meer dan vroeger de stem van de tijdgenoot gewaardeerd. En dat is alleen maar winst. De moderne middelen maken het mogelijk de

HERINNERINGSMONUMENTEN

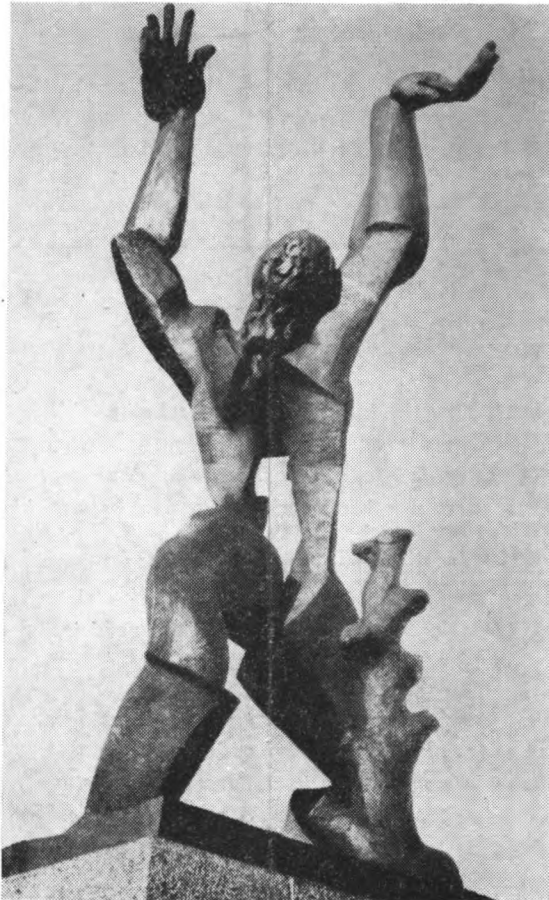
Er is een grote oorlog geweest. En de twintigste eeuwse mens, in deze nog enigszins levend in een negentiende eeuwse gedachtensfeer - de negentiende eeuw is de tijd der monumenten en gedenktekens - achtte het nodig in steen of brons voor het nageslacht de herinnering zichtbaar wakker te houden. Soms waren het de doden die men zo herdacht. Soms ook de eigen grootheid, de weerstand die men toch maar had geboden tegen de vijand. Slechts een enkele keer zocht men zichtbaar vorm te geven aan de hogere waarden waarvoor men zijn leven inzette, in schier alle gevallen werd getreurd om vergoten bloed of de moed geëerd van hen die zich dorsten in te zetten. Twee monumenten hebben door de plaats die hen gegeven werd de aandacht getrokken; de een heet nationaal monument te zijn en kreeg een centrale plaats in ons land, op de Dam in Amsterdam, de ander moest Rotterdams verwoesting verbeelden, en werd als zodanig haast populair.

We zouden ze iets nader willen bezien. Het Amsterdamse monument, van de hand van John Raedeker, een van de grootste beeldhouwers uit Nederland van onze eeuw, in samenwerking met een onzer grote architecten, Oud, is artistiek zeker geslaagd. Men zou kunnen opmerken dat de vormgeving en zeker de wijze waarop de inhoud gestalte kreeg nog duidelijk het stempel dragen van een oudere, vooroorlogse periode. Maar dat is wellicht altijd het lot van dergelijke monumenten, waarbij men wel steeds de opdracht zal geven aan hen die reeds bewezen hebben zo'n opdracht aan te kunnen.

We willen eerst proberen te zien wat het monument ons te zeggen heeft. Wij zullen dus niet pogen na te gaan wat de bedoeling was, of welke betekenis de kunstenaar had, maar we willen onbevangen voor het monument gaan staan en het zijn eigen boodschap laten uitzeggen, gegeven op de wijze der beeldende kunst.

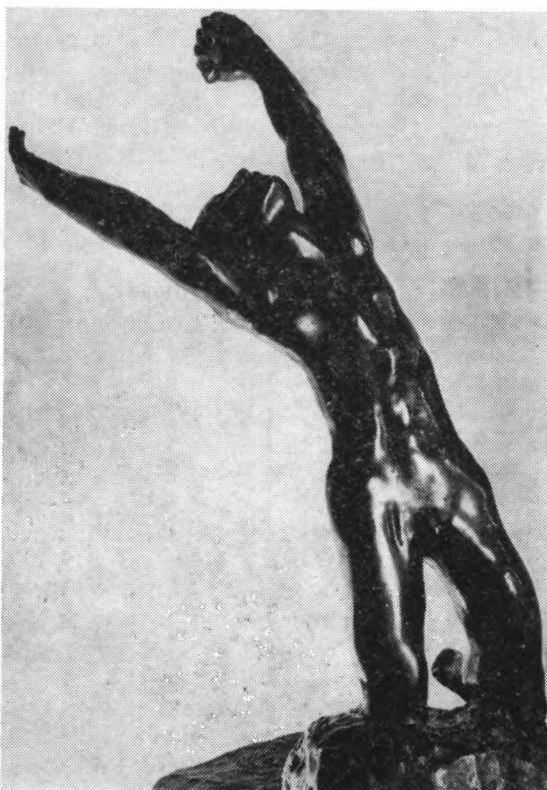
De leeuwen op de hoek van het plein gesteld spreken voor zichzelf. Het zijn aloude symbolen voor Holland, voor Nederland. Het monument zelf laat ons links en rechts twee mannen zien die als met moeite iets opheffen. Zouden zij de kracht en de moeite in dienst van het vaderland symboliseren? In het midden een relief. Een soort gekruisigde, met daarbij enkele geketenden. Daarboven een vrouwenfiguur met een kind, met in de opgeheven hand bloemen of vruchten. Zij doet denken aan de Madonna, maar zij is het niet. Zij zou de Nederlandse Maagd kunnen zijn. Is zij dat? Zij zou misschien de overwinning kunnen symboliseren, maar is dat de bedoeling? Hier zien we dezelfde vaagheid als in het relief. Ook daar suggestie van een inhoud, het offer met een vage verwijzing naar het Ene offer op Golgotha, zonder dat het christelijke als zodanig wezenlijk de inhoud bepaalt. Nu moeten we begrijpen dat de opgave een nationaal monument te maken moeilijk is, want wat is het gevoelen van allen? Toch, zo zouden we zeggen, is de beeldhouwer geslaagd in zijn opdracht. Hij heeft namelijk uitgedrukt wat zo bij „men” leeft. Een vage herinnering aan het christendom, zonder dat het een duidelijk aanwijsbare concrete betekenis heeft. Maria en de Gekruisigde, die kon men hier niet geven. Maar de vage subjectieve noties die hier in een zeer veralgemeende zin in zouden kunnen liggen, nl. de liefde en het offer, de overwinning en het lijden, daartoe werden ze als symbolen gebruikt. Typisch, algemeen menselijke humane gevoelens kon men slechts uitdrukken en vorm geven door te verwijzen naar een christelijke traditie, die men echter van zijn zin beroofde door ze te vervagen en te veralgemenen. De christelijke traditie als een soort

sentimenteel algemeen residu van wat eens was. Zo gezien is het monument op de Dam inderdaad een symbool voor het Nederland vandaag, of althans van na de oorlog.

O. Zadkine,
Verwoeste Stad, Rotterdam

Met het Rotterdamse monument is het niet anders. Het is de vraag of Zadkine inderdaad tot de zeer grote beeldhouwers van onze eeuw behoort. Zeker is dat dit werk een van zijn meest geslaagde stukken is. Het bestond als een betrekkelijk klein beeld; het werd niet gemaakt als monument voor Rotterdam maar daartoe aangewend, in een vergroting. Het „gat” in het lichaam is dan ook niet een uitbeelding van 't hart van de stad dat verwoest zou zijn, maar het is een modern middel om ruimtelijkheid te suggereren — een experiment van de beeldhouwer waarover we wel meer zouden kunnen zeggen maar wat we nu

Rodin, Verloren Zoon

verder laten rusten. Het monument werd dus niet gemaakt, maar gekozen voor deze plaats. Het kreeg zijn titel dus ook pas na deze toepassing. (De foto geeft een ander aanzicht als men meestal ziet, n.l. van achteren).

Merkwaardig is dat we ook hier hetzelfde kunnen zeggen als bij het monument op de Dam. Het beeld is namelijk direct geïnspireerd op een beeld van Rodin, dat voor 1889 gemaakt werd. Dat heette niet altijd „De verloren zoon”, de titel waaronder het bekend werd.

Het behoorde tot de studies die Rodin maakte voor zijn grote project, de Hellepoort. Het heette ook wel „De laatste smeekbede”, „het gebed van het verlaten kind”, „Wee de Overwonnene”, en er werden een aantal nog andere namen gegeven. Ook bij Rodin is het typisch dat een vagelijk christelijke inhoud een algemeen menselijk gevoelen moet symboliseren. Zo is Zadkine's beeld, via de Rodin, vergelijkbaar met het monument op de Dam in dat opzicht dat er een aanroepen in ligt, een smeekbede zoals de verloren zoon deed op het moment van inkeer, en op die wijze de smart van de verwoeste stad moet representeren.

Beide monumenten zijn zo meer dan alleen herdenkingstekens. Ze preciseren de geestelijke situatie in ons land. Ook als zodanig zijn ze belangrijk, een teken aan de wand. Voor wie wil kijken en verstaan.

H. R. R.

Hitler, de Duitsers en wij

Enige tijd geleden werd er voor het Hoger Gerechtshof te Karlsruhe een merkwaardig proces gevoerd.

Wat was het geval?

Het was in het jaar 1938, dat er een klein meisje werd geboren, wier vader de nu beruchte, maar toen gevierde Hermann Goering was, de tweede man na Hitler.

Heel Duitsland vierde feest, geschenken stroomden aan.

De stad Keulen wilde niet achterblijven, en zo geschiedde het, dat deze stad aan de jonggeborene een schilderij van de beroemde schilder Cranach aanbood.

Zesentwintig jaar later vorderde de stad Keulen het schilderij van Edda Goering terug. Want, zegt het huidige gemeentebestuur van Keulen, het geschenk is in feite nooit een geschenk geweest van de burgerij, het is alleen en cadeau geweest van de nazi's, het was trouwens afgedwongen.

Niets mee te maken, repliceerde hierop de 26-jarige Edda. Nog steeds kan ik eigendomsrechten doen gelden op de Cranach. Het gaat niet aan de aanbidding van het cadeau van 26 jaar geleden nu voor te stellen als een vorm van heling. De motieven die destijds ten grondslag lagen aan de aanbidding van het schilderij doen niets af aan de rechtmatigheid van het momentele bezit.

Zo waren ongeveer de standpunten van de partijen, toen zij voor het Hof in Karlsruhe tegenover elkaar stonden. Ik durf niet te zeggen of het hof inmiddels al een uitspraak in deze heeft gedaan. Maar een beslissing zal de rechters niet makkelijk vallen.

Tot zover de zaak Edda Goering. Een amusante geschiedenis. Maar in de kern is hier het probleem gesteld, of het juist is en in hoeverre het juist is om de Duitsers, het Duitse volk van 30 jaar geleden te vereenzelvigen

met het nationaal-socialisme. Mogen wij het Duitse volk in zijn totaliteit verantwoordelijk stellen voor het uitbreken en voortduren van de Tweede wereldoorlog of moet de schuld alleen worden toegeschreven aan Hitler en zijn naaste trawanten?

Dit zijn niet louter academische vragen. Het antwoord dat men op deze vragen geeft, intuïtief of beredeneerd, beslist mede over het actuele vraagstuk, zoals dat van de beoordeling van de Duitse oorlogsmisdadigers en het vraagstuk van de Europese politiek.

Er bestaat ontegenzeggelijk een heel sterke stroming onder de hedendaagse historici en politieke commentatoren, die het zo wil voorstellen, dat er inderdaad een identiteit heeft bestaan tussen het nationaal-socialisme en het gehele Duitse volk. Alle Duitsers worden dan schuldig verklaard aan de verschrikkingen van de tweede wereldoorlog. In ons land is de bekende J. B. Charles wel de meest geprononceerde vertegenwoordiger van deze stroming. In zijn boek Van het kleine koude front schrijft Charles ergens over de Duitse legers:

„Men doet er onverstandig aan als men vergeet, dat de kern van de bruine stoottroepen eerst weliswaar bestond uit criminele en geperverseerde proleten uit alle maatschappelijke klassen, maar dat al spoedig korpsstudenten, kroegtijgers, witte-boorden-proletariërs, hele gymnastiekverenigingen, blokfluitspelers, homo-seksuelen, kortom vertegenwoordigers van heel dat malle burgerlijke Duitsland toestroomden. Als men vergeet, dat zij aanhang onder de betere burgerij, machtig veel geld van de ondernemers, deskundige steun van ex-officieren en de voorbede van een groot deel der geestelijkheid over de hele wereld kregen”.

De Duitsers hebben er allemaal aan meegegaan, zo beweert Charles, en daarom verdienen zij dan ook allemaal een gerechte straf. Tegenover een Duitse vrouw merkt Charles, zichzelf sprekend invoerend, het volgende op:

„Ik zeg, over die nog in Rusland gevangen soldaten, waar zij over geklaagd heeft, dat militairen die aanvallend een grens hebben overschreden, nooit terug behoren te komen.

Hoe ik dat bedoel, vraag ze.

Ik herhaal, dat soldaten die aanvallend een landsgrens schenden, behoren te sneuvelen en dat zij onverdiend geluk hebben als ze gezond weer terug komen”.

Vertolkt de schrijver Charles hierin niet — uiteraard op de hem eigen, gechargeerde wijze — de gevoelens van wrevel, van nijd, van achterdocht, die wij allen ten opzichte van de Duitsers in het diepst van ons hart koesteren? Het beeld dat wij van de Duitser in onze gedachten vormen, is niet zo fraai: het is nog altijd de vent met de stierennek, grof in zijn optreden, onbeschaamd in zijn uitlatingen, weerzinwekkend als hij als groep optreden.

Nu berusten deze gevoelens van wrevel en achterdocht uiteraard goeddeels op onze eigen bittere persoonlijke ervaringen van de laatste oorlog. Maar deze gevoelens worden ook gevoed door een historische theorie, die het zo wil doen voorstellen, dat het nationaal-socialisme een typisch Duits produkt is geweest en te beschouwen is als de culminatie van vier eeuwen Duitse geschiedenis. Deze theorie vindt tamelijk veel aanhang onder historici en cultuursociologen. En om deze stelling waar te maken begint men dan meestal met Luther en diens anti-semitisme om dan via de 30-jarige oorlog, via de invloed van de filosoof Hegel met diens idee van het absolute en van de staat, via de Pruisische jonkers, via Bismarck en diens

nationalistisch geöriënteerde politiek, via de filosoof Nietzsche en zijn Uebermensch, uiteindelijk terecht te komen bij Hitler en zijn N.S.D.A.P. Heel de politieke en culturele ontwikkeling gedurende eeuwen zou het Duitse volk rijp hebben gemaakt tot de aanvaarding van de nationaal-socialistische ideologie, aldus deze theorie. Het Duitse „volkskarakter” en het nazisme zouden bij elkaar passen zoals kop en schotel bijéenhoren.

Het is deze theorie die onze intuïtieve afkeer van de Duitsers nog eens versterkt.

Het komt mij echter voor, dat dit intuïtieve gevoel én de bijbehorende theorie hun gevaarlijke kanten hebben. Ik wil er de volgende bezwaren tegen aanvoeren.

DER VOLKEN LEED

*Geschonden in hun diepste menselijkheid,
met in hun levenswebbe groote gaten,
die vuilheid, koude en hongerkramp daar vraten,
maar meer nog het besef hunner verworpenheid.*

*Vóór zich een hoogen berg om te beklimmen,
waar men den steilen kop nog niet van ziet,
nachten doorwaakt in eenzaam zielsverdriet
en morgens met loodzware kimmén.*

*De bloem der jeugd op het slagveld gestorven
of in 't gevangenkamp ondergegaan,
de vaders machtloos 't „waarom” te verstaan,
der moeders hart gemarteld en doorkorven.*

*En wat het ergste is: geen ware vrede
door inkeer, niet waarlijk verzoend met God.
Niet zich zelven aanklagend, maar het lot
en mompelend meer vloeken dan gebeden.*

*Voer hen terug, naar waar Uw Liefde
straalt
die kan alleen het schrijnend leed verzachten,
leer hun, Heer, bidden en vertrouwend wachten,
toldat de pinkstergeest op aarde nederdaalt.*

Henriëtte Roland Holst

In de eerste plaats getuigt een beoordeling van het Duitse volk, zoals dat hierboven is weergegeven, van een grote dosis onbarmhartigheid. Christus leert ons dat wij in de omgang met andere mensen altijd de barmhartigheid moeten betrachten. Zou deze eis niet evengoed gelden voor de omgang tussen naties, en voor de omgang tussen mensen van verschillende nationaliteiten? Niet iedere Duitser was en is per definitie een schoft, zoals J. B. Charles wil suggereren. En zelfs al zou dat het geval zijn, dan moeten wij toch nog leren hem te vergeven. Nog onbarmhartiger is het om de huidige generatie van Duitsers de zonden aan te rekenen van een voorgaande generatie. Ook dat verbiedt de Bijbel. Kwaad mag niet vergolden worden met kwaad.

In de tweede plaats lijkt mij de theoretische fundering van de vereenzelviging van het Duitse volk en het nationaal-socialisme aanvechtbaar. Het politiek en geestelijk klimaat dat gedurende een bepaalde periode temidden van een bepaald volk heerst, komt tot stand onder invloed van ontelbare krachten en tegenkrachten. Maar dit geestelijk klimaat vertoont nooit een gedetermineerd patroon. Het is niet zo dat het heden reeds volledig bepaald zou zijn door het verleden. Altijd zijn er nieuwe mogelijkheden voor een politieke en geestelijke ontplooiing van menselijke activiteiten. En ik dacht dan ook dat het onjuist was, het nationaal-socialisme te

beschouwen als het natuurnoodwendig produkt van vier eeuwen voorgeschiedenis. Het had anders gekund. Niet alleen de oorlog had vermeden kunnen worden; ook het nationaal-socialisme met al zijn misdadige trekken had vermeden kunnen worden. Zelfs in Duitsland! Het spreken over het Duitse „volkskarakter” lijkt mij overigens ook misleidend. Bestaat er eigenlijk wel zoiets als een „volkskarakter”, met genoegzame vaste kenmerken. Of is ook een „volkskarakter” niet veeleer een toevallig gemiddelde met per periode sterk fluctuerende afwijkingen?

In de derde plaats lijkt mij een vereenzelviging van de Duitsers met het nationaal-socialisme in strijd met de feiten. Alsof er ook niet in andere Westeuropese landen, Nederland inclusief, extreem nationalistische en antidemocratische bewegingen geweest waren. En trouwens, heeft Duitsland niet zelf een verzetsbeweging tegen Hitler en diens vrienden gekend? Altijd is er in Duitsland een groep mensen geweest, die geweigerd heeft de knieën voor deze Baäl te buigen. Helaas is deze groep altijd klein geweest; tot een volksbeweging is het nooit kunnen komen. Maar voordat nog één buitenlander in een concentratiekamp was verdwenen, waren duizenden Duitsers hem reeds voorgegaan. Er is in de oorlogsjaren altijd nog een „ander Duitsland” geweest, dat gestreden heeft, dat geleden heeft, en dat tenslotte na de mislukte aanslag op Hitler op 20 Juli 1944 voor een groot deel is uitgemoord. In deze dagen is ook een saluut voor dit „andere Duitsland” op zijn plaats.

De lezer begripte mij goed. In het bovenstaande wil ik niet de voorstelling wekken, alsof er in de nazitijd enerzijds was een Hitler met zijn S.S., zijn S.A., de misdadigers en anderzijds een onschuldige, door boze tyrannen geknecht, Duits volk. Zo onschuldig was het Duitse volk ook weer niet.

Bij de Rijksdagverkiezingen in Juli 1932 behaalde de N.S.D.A.P. 230 van de 608 zetels; bij de verkiezingen 4 maanden later verloor zij 34 zetels. Het waren de laatste werkelijk vrije verkiezingen, die in Duitsland werden gehouden. De N.S.D.A.P. kwam als verreweg de grootste partij uit de bus. In Juli vergaarde zij rond 40% van 't totaal aantal stemmen, maar niet de absolute meerderheid. Bij de volgende verkiezingen verloor Hitler zelfs een groot aantal zetels. Toen begreep hij dat er gehandeld moest worden. Enkele maanden later was hij tyrann. En toen pas begon het nazificatieproces goed. Tienduizenden Duitsers hebben langs de stoeprand gestaan en fanatiek hun linker arm geheven: met honderdduizenden hebben zij hun kelen schor geschreeuwd op de partijdagen. Met miljoenen zijn zij naar de slagvelden van Europa vertrokken.

Een onschuldig volk bepaald niet! Maar wel een misleid volk, een verwaasd volk! Het is een benauwende vraag, hoe het komt, dat al die Duitsers hun weerstandsvermogen hebben verloren, de kluts kwijt zijn geraakt, terwijl zij zelf dachten hem weer gevonden te hebben. Hoe komt het, dat de politieke partijen, de vakbonden, de kerken, de universiteiten niet bestand bleken te zijn tegen de opmars van de nationaal-socialistische ideologie. Ik geloof niet, zoals hierboven reeds gezegd, dat het Duitse volk ertoe voorbeschikt was om het nationaal-socialisme aan te hangen, alsof het een soort natuurnoodwendigheid was. Maar inmiddels heeft dan toch maar de overgrote meerderheid van het Duitse volk het nationaal-socialisme met hart en ziel gesteund!

Waarom?

De vraag van het waarom heeft reeds vele pennen in beweging gebracht. Persoonlijk acht ik het antwoord op deze vraag, zoals dat gegeven is door schrijvers als Denis de Rougemont en Gerhard Ritter het meest overtuigend. Men peilt niet diep genoeg, in-

dien men het nationaal-socialisme beschouwt als alleen een politiek stelsel, met nationalistische en anti-democratische kenmerken.

Het nationaal-socialisme en zijn enorme aanhang is ook onvoldoende verklaarbaar, indien men het beschouwt als de uitdrukkingvorm van een gefrustreerde maatschappelijke groep, in casu de middenklasse. Ook die psychologische verklaringen schieten te kort, die in het nationaal-socialisme vooral zien de politieke en maatschappelijke vormgeving van een bepaald persoonstype, van de mens met het autoritaire karakter.

Ten diepste moet het nationaal-socialisme beschouwd worden als een **pseudo-religie**, als een religie die in de plaats is getreden van het christelijk geloof. Alleen door het zó te zien, is de enorme aanhang, het fanatisme, het gebrek aan kritische zin, het geringe weerstandsvermogen, en al die andere trekken van het Duits'and van twintig en dertig jaar geleden verklaarbaar. In de ontredering ontstaan na de 1ste wereldoorlog en de inflatie in de twintiger jaren, met een wijkend normbesef en een tekort schieten van

de christelijke kerken, hebben miljoenen Duitsers gegrepen naar het nationaal-socialisme en de Führer, die nieuwe waarden verhief en nieuwe normen stelde. Hitler zelf heeft dit wellicht het beste begrepen, toen hij zei:

„Tegenover de christelijke leer van de oneindige betekenis van een mensenleven en van de persoonlijke verantwoording stel ik met ijskoude klaarheid de leer van nietigheid en onbeduidendheid van een mensenleven en de leer van zijn voortleven in de zichtbare onsterfelijkheid van de natie. In plaats van het plaatsvervangende lijden en sterven van een goddelijke verlosser treedt het plaatsvervangende leven en handelen van de Führer, die aan de massa van de gelovigen de last van de persoonlijke verantwoording ontnemt”.

Opdat wij niet vergeten!

Drs. J. G. van Oord

het fraaie gedicht van Ida Gerhardt uit De Gids:

Het Carillon

Ik zag de mensen in de straten,
hun armoe en hun grauw gezicht.
toen streek er over de gelaten
een luisteren, een vleug van licht.

Want boven in de klokkentoren
na 't donker bronzen urenslaan
ving over heel de stad te hooren
de beiaardier te spelen aan.

Valerius: - een statig zingen
waarin de zware klok bewoog,
doorstrooid van lichter sprankelingen
„wij slaan het hoofd tot U omhoog”.

En één tussen de naamloos velen,
gedrongen aan de huizenkant
stond ik te luisteren naar dit spelen
dat zong van mijn geschonden land.

Dit sprakeloze samenkomen
en hollands licht over de stad, -
nooit heb ik wat ons werd ontnomen
zoo bitter, bitter liefgehad.

Valerius — wat zegt ons die naam? Maar in deze jaren van druk en vervolging en van een grootse religiestrijd ging hij weer leven.

Dit gedicht is er de bevestiging van, de klokken kunnen de verzen dan nog laten hooren, dat zal straks na de klokkenroof, die Jan Engelman tot een gedicht inspireerde, niet meer mogelijk zijn. Maar in „Pro Patria” vindt men een groot aantal uit de **Valerius Gedenckclanck** afgedrukt, na enkele andere geuzenlieden uit de zestiende eeuw.

Veel hebben 't hemels brood
betaald met bloede rood.

Ja, de historie herhaalt zich, voor de derde maal, want er is ook al een Franse tijd geweest in 's lands historie. Maar in een artikel over de geuzenpoëzie kunnen we die wel overslaan, dat laat deze bloemlezing ook zien. Het is de poëzie uit de tijd van de Spaanse tirannie, die ons dan inspireert. Het boek werd gretig gekocht, zodat het onder de toonbank verdween. Maar wat zien we gebeuren? De volledige Gedenckclanck van de notaris uit Veere wordt uitgegeven. Een gebeurtenis: het is de eerste volledige druk na de verschijning in 1626. In 1942 geeft de Stichting „Onze

Oude Letteren” haar uit, in samenwerking met de Wereldbibliotheek. Midden in de bezettingstijd, als de klokken moeten zwijgen kan ieder die het wil de prachtige oblonguitgave aanschaffen, wat ook gebeurt, want in het volgende jaar verschijnt al een nieuwe druk! Er moest dus een nieuwe tijd van vrijheidsbeproeving komen voor dit echt-nationale werk, 'n geschiedenis van de Opstand in versvorm, voorzien van muziek, en met een toelichting in proza. Prenten versieren het werk, als men het voor zich heeft liggen, „ruikt” men er de zeventiende eeuw uit. Het bevat 76 gedichten, bijna alle door Valerius geschreven: drie zijn er, waaronder het Wilhelmus, die hij uit een ander geuzenliedboek heeft overgenomen. Veel andere gedichten van hem zijn er niet over, ze zijn er stellig geweest, hij was een ijverig lid van de Rederijkerskamer in Veere. Hij heeft de gedichten na 1620 geschreven, het Twaalfjarig Bestand is dan al voorbij en ons land wordt al een belangrijke natie. Zelf heeft hij zijn geschiedwerk, dat hij schreef en dichtte voor de

Tweemaal Gedenckclanck

n.a.v. „V. in Vers” door A. Donker, Sijthoff, f 5,90.

Het is mei 1941. Eén jaar van onderdrukking is voorbij. De bezetter heeft in dat jaar duidelijk, steeds duidelijker, laten zien wat zijn opzet is. In Amsterdam heeft zich iets afgespeeld dat voor een Nederlander ondenkbaar was. Het Nederlandse volk gaat de nacht der onderdrukking en rechteloosheid in. Menigeen loopt met een opgekropt gemoed rond, en van hen zijn er die hun afkeer van wat gebeurt, hun haat, hun meeleven, hun hartekreet tot uiting weten te brengen in de vorm van het gedicht. En zo verschijnt er in de meimaand, die dan zoveel wonden open-scheurt in de herinnering aan het verlies in die bloeiende en bloedende maand, een klein pamflet van één vel druks. Het ligt hier voor me, helaas geen eigen bezit, maar geleend uit de rijke verzameling van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. **Nieuw Geuzenliedboek** is de titel en als we omslaan zien we op de achterzijde het bekende geuzenembleem uit de zestiende eeuw. De verzamelaars van deze zestien bladzijden gedichten zijn onbekend op dat moment, het spreekt voor zich zelf. Nu weten we dat het de dichters uit het kamp van het protestantse tijdschrift „Opwaartse Wegen” zijn: Jan H. de Groot, Gerrit Kamphuis en H. M. van Randwijk. Zij hebben zelf gedichten voor dit bundeltje geschreven, gedichten die als andere van erkende en gelegenheidsdichters, op losse blaadjes getypt en geschreven van hand tot hand waren gegaan. Ik noem uit deze eerste verzameling — een kleine, want de meeste verzetsverzen zouden pas in de volgende jaren komen, al naar de slagen van de Duitser en zijn handlangers harder aankwamen en héél het volk ze zou ontvangen. Ik noem één van de verzen, een aanklacht, tegen de kerk nog wel, tegen de gereformeerde kerk zelfs — het staat erbij —: Der Kerken klage, dat in de reeks over „Bezetting” al eens is afgedrukt. Maar ook Buskes' „Zij zullen het niet hebben” en Fedde Schurers' „Winkelmanlied”, een hommage aan de opperbevelhebber, die de capitulatie had moeten ondertekenen, maar op 29 juni 1940 óók de felicitatieregisters in het Noordeinde van zijn handtekening voorzag en voorts de waarheid had durven schrijven, en daarom werd weggevoerd.

Geuzenlied, geuzentijd, het zijn gulden woorden voor een calvinist. Hadden we niet onder ons een man met een geuzenkop, naar het woord van Abraham de Geweldige. Maar

hoe treurig, dat hij ditmaal geen profeet is geweest, want juist deze man, prof. dr. Hugo Visser, betoonde zich geen geus maar heulde met de vijanden van ons volk. En ging in deze jaren zijn wonderlijk boek „De Ondergang van de Republiek” zitten componeren! Nee, de taal van het voorwoord van dit handjevol geuzenpoëzie weerspiegelt gelukkig beter wat leefde in het christelijk volksdeel, ja in heel ons volk. Hoezeer dat ook met veel schade en schande geuzen-wijs moest worden.

In het „Aan den lezer” herinneren de samenstellers eraan, dat ons volk drieënhalve eeuw geleden ook zuchtte onder de druk van een overweldiger, die een nieuwe orde wilde invoeren. „Een nieuwe orde, waarin de aloude Nederlandse vrijheid van denken en godsdienst om hals werd gebracht, rechten en privilegiën vertrapt, geld en goed geroofd en 's lands burgers gedood werden. Maar het volk bleef leven, leefde krachtiger en zelfbewuster onder de toenemende druk! Bewijzen van dit leven waren o.a. de geuzenliederen, die van dit leed zongen, die de onderdrukkers hekelden, bespotten of vervloekten, hun bedrieglijke leuzen op de kaak stelden en de landgenoten opwekten tot geduld, moed en strijd „Voor Gods Woord en 's lants rechten, met een verbonden schilt”.

Er verscheen in die zelfde tijd nog een boekje, dat ik moet noemen. Niet illegaal, maar „boven de toonbank”, al wilde menig boekhandelaar het graag in stilte verkopen. Het werd dan ook verboden. We doelen op de bundel „Pro Patria”, de stem van Holland in vaderlandse verzen, die bij D. A. Daamen door K. Heeroma en G. Kamphuis werd uitgegeven. Hun „verantwoording” is iets voorzigtiger gesteld, maar is niet voor tweëlei uitleg vatbaar. We citeren deze maar letterlijk: „In een tijd zoals ons vaderland thans beleeft, richt zich onze blik als vanzelf naar het verleden. De literatuur waarmee vroegere geslachten hebben gereageerd op de belangrijke gebeurtenissen in het volksleven, heeft dan ook voor ons haar zin nog allerm minst verloren. Hiervan doordrongen, hebben we een aantal gedichten verzameld waarin zowel de stem van de dichter als de tijd waarin hij leefde, voor ons duidelijk waarneembaar zijn”. En ze besluiten hun inleiding met deze woorden: „moge deze verzameling vaderlandse verzen die al zovelen getroost en gesterkt hebben, ook de generatie van nu bemoedigen”. De bloemlezing geeft verzen uit verschillende perioden, ook uit de tijd na de Duitse inval... We treffen aan

„schoolmeesters”, niet in druk gezien. Hij stierf in 1625, in de kracht van zijn leven.

Het werk van Valerius is een pracht voorbeeld van de toen veelal moralistische dichtwerken moleten; Cats moralistische dichtwerken moet men ook in zo'n zeventiende-eeuwse uitgave lezen. Dr. Ten Haeff zegt in zijn inleiding hiervan: „zoo drong dan toch Clio (de muze van de geschiedenis bij de klassieken) hem het lied op de lippen. Deze historische liederen zijn als zinnebeeldige versiersels voor het historisch sentiment, dat in hem leefde, als hij nadacht over gesta Dei per Batavos, over het grote werk dat God zojuist door zijn volk wilde laten volbrengen. Het zijn in het historiedrama, naar Valerius wil en wens, bespiegelde koorzangen. En geboren uit historische belevenissen vroege zij als wijze woorden, voorbeeldige, bevestigende citaten”. We moeten er toch een afdrucken, we kiezen te zijner ere het gedicht dat hij gemaakt heeft als hij overdenkt dat Vlissingen, Veere en Zierikzee in opstand komen (editie 1942, p. 52):

Kom nu met zang van zoete tonen,
En u met snarenspeel verblijd;
Zing op, en wilt alom ver-tonen,
Dat gij van herten vrolijk zijt.
Juicht God ter eer, Zijn lof vermeer,
Die zulken groten werk
Gedaan heeft voor zijn kerk.

In Israël was dat een wijze;
Valt met haar ook d enHeer te voet;
Dat elk nu toch God roem en prijze,
Die ons zoveel weldaden doet.
Roep overal met groot geschal:
Lof, prijs en dank alleen
Zij God en anders geen.

De Heer heeft eertijds Zijnen volke
Geholpen uit veel angst en pijn;
Hij geeft ja wel een duister zonneschijn.
Maar weer daarna schoon zonneshijn.
Lof zij den Heer Die ons ook weer
Geeft, na veel smert en druk,
Veel zegen en geluk.

Gelukkig zijn deze liederen nog niet verdwenen „onder ons” (zo zeggen we dat dan!), maar in die duistere tijd gingen ze weer leven en „wetenschap” en „leven” gingen hier samen. Zijn Godsvertrouwen en zijn verheerlijking van Gods naam kunnen niet anders dan ons inspireren in donkere tijden, waarin het hart opstandig wordt en moedeloosheid velen overvalt.

Naast deze Valeriusliederen zijn er de honderden in de oude geuzenliedboek. Als de tachtigjarige oorlog begint, en al daarvoor, dwarrelen de pamfletten en gedichten, ook vaak pamfletten op rijm, door de gewesten, worden ze gezongen in de steden door de rondreizende zangers, goede bekenden in die eeuwen, maar spig ook verzameld door drukkers, die ze uitgaven. Het oudste geuzenliedboek is van 1574, maar we kennen het niet. De druk uit 1581 is de oudste die we hebben. Ze hebben hun dienst gedaan in die jaren, het is berijmde historie. Voor die tijd waren ze nog veel belangrijker, want een illegale pers was er niet. De toon van deze verzen is ook anders dan die van Valerius, die deze tijd van vervolging niet bewust had meegemaakt. De liederen hebben een fellere toon en zo hebben ze een eeuw lang onder het volk „geleefd”; na de zeventiende eeuw verdwijnen ze om in het eind van de negentiende eeuw de aandacht te trekken, dan komt er een nieuwe uitgave, die echter veroverd wordt door de verzamelde van alle bekende geuzenliederen door de doopsgezinde Dr. Kuiper, die dit levenswerk niet af ziet, zodat Dr. Leendertz het uitgeeft. Een standaarduitgave van het geuzenlied verschijnt dus pas in 1925 en niet van gereformeerde zijde. Geus en gereformeerd was in

die jaren van hun ontstaan toch synoniem geworden! We kunnen hier niet uitweiden over die twee dikke delen geuzenpoëzie, die voor ieder die wil leren geuzenopontbeerlijk zijn. Maar wie kende dit werk? Nu is het zo, dat deze bundel voorzien is van een inleiding, waarin men het calvinistisch element wel al te veel wil wegreken.

Dr. W. J. C. Buitendijk heeft in een paar artikelen in het tijdschrift „De Werkplaats” daartegen protest aangetekend, later gaf deze kenner van die tijd een boekje uit: Nederlandse Strijdzangen uit de 16e en de eerste helft van de 17e eeuw (1954), waarin men een verzameling van de bovengenoemde liederen met goede annotatie bijeen heeft.

Maar keren we terug naar de bezettingstijd, na een ogenblik in vroeger eeuw vertoefd te hebben. Voor me ligt een boekje, in twee delen. **Geuzenliedboek, eerste vervol**g staat er op en 't is voorzien van het geuzenembleem: de bedelnap en de in elkaar gelegde handen. Op de laatste pagina staat: Het Geuzenliedboek verscheen in de zestiende eeuw ten tijde van de Spaansche overheersing. Het is najaar 1943 als dit bundeltje verschijnt. Een tweede vervolg in 1944 en een derde in 1945 volgen. Ze zijn in duizenden exemplaren gedrukt en hebben zo de vele als vliegende blaadjes doorgegeven en overgeschreven gedichten bewaard. Maar in de 16e eeuw, ettelijke verzamelingen verschijnen op de verschillende illegale persen, overal in Nederland. Het bekendst van alle is geworden het „Vrij Nederlands Liedboek”, dat in april 1944 verscheen bij de in de oorlog door auteurs opgerichte uitgeverij De Bezige Bij, die de baten van alle uitgaven aan de gedupeerde kunstenaars afdroeg: zeker 800.000 gulden. Wie zich niet bij de Kulturkamer aangesloten had mocht immers niet publiceren. Het bundeltje met 121 gedichten is in 1960 onveranderd uitgegeven. Het is een door dichters geselecteerde bundel, men heeft hier dus enigszins de literaire waarde in aan-

merking genomen. Naast gedichten en liederen staan enkele rijmen, lees ik in de verantwoording. Die laatste kunnen we niet missen willen we ons langs deze weg inlevet in die donkere jaren '40-'45. Na de bevrijding ontbrandt de strijd over de betekenis en literaire waarde van de verzetspoëzie.

Nog een verzameling moeten we noemen, er is wel variatie, de bloemlezingen komen uit verschillende groepen, wat ook niet anders kan. In 1944 verschijnt de reeks **Gedenckclanck**, vier vervolgen, die onder de moeilijkste omstandigheden gedrukt zijn, zelfs niet altijd geheel afgedrukt konden worden, omdat stroom en gas ontbraken. Die bijzonderheden moeten beslist in het verhaal, willen we ons goed indenken en wat betekende, een bundel verzetspoëzie gereed te krijgen. Naast al het andere drukkerswerk. Terwijl de bommen vielen en de ruiten sneuvelden was men met dit werk bezig. Het zijn vooral jongeren, die deze uitgave gereed maken, o.a. is Thijs Booy erbij betrokken. In deze bundels vinden we christelijk-nationale verzetspoëzie, schrijft Heeroma. In de inleiding schrijft Thijs Booy dat de gedichten uitgegeven worden om de gevallen kameraden te eren. „De Dood zwaait zijn zeis door ons volk. We huiveren en worden stil. En we buitgen ons in diepe eerbegaan naar hen, die uit den storm zijn heengegaan voor „het andere land”, het land der rust. We danken hen voor hun offer, want we weten, dat hun bloed nodig was voor onze overwinning en de herrijzenis, voor de vernieuwing en de wederopbouw. En onze dank gaat gepaard met de vurige bede, dat God hen sterke en zegene, die treurend achterbleven”. De volgende bundels geven vele andere gedichten, waarvan natuurlijk vele in de andere verzamelingen voorkomen. Maar deze Gedenckclanck heeft inderdaad zijn eigen kleur, is door jongeren, lie vol vernieuwingsdrang zitten, opgezeten.

In de inleiding tot het derde deel lees ik ook dit: „Toch verwachten we het uiteinde-

H.M. Koningin
Wilhelmina

lijk niet van geheime organisaties, of dapperheid der bondgenoten: „Zij zijn slechts instrumenten in handen van dien Enen, die sterker is dan alle legers en luchtvloten der aarde, aan wien alles onderworpen is, den Schepper en Koning van het heelal”. „Wij gaan tot Hem in dit sombere voorjaar, ootmoedig en kinderlijk en smeken zijn zegen af over onze wapenen en onze moed en volharding. Hij zal ze ons niet onthouden, ondanks al onze schuld, want Hij weet dat onze zaak rechtvaardig is en Hij is een God van liefde en ontferming, een Redder uit alle nood”. „Door Hem zijn wij altijd vol goede moed”, zeggen we onze eerste martelaar, Harmen van der Leek, na.

*Laat ons het groote woord van heldenmoed
in 't bitter pleit niet ijdelijk gebruiken
De hoogmoed zou het teere plantje fnuiken
dat uit ons harde hart ontluiken moet!*

*Wij drinken allen uit denzelfden beker,
wij, in de cel, en Gij die ons zaagt gaan.
En slechts in dit gemeenzaam offer staan
wij in de branding dezer dingen zeker!*

*Betalen wij niet allen evenveel
aan 't offer der beproeving onzer harten?
't Versleten woord van de gedeelde smarten
blinkt op als een nog nooit herkend juweel!
En 't veel gebruikte woord dat nood leert bidden*

*krijgt in de werkelijkheid van heden glans,
want nimmer stond zoo werkelijk als thans
de Heere Jezus in ons midden.
Je moogt God op je bloote knieën danken!
We kennen 't woord al lang en al te wel.*

*Maar op de koude steenen van de cel
stijgt de waarachtigheid uit doode klanken!
Zoo krijgt het ijdel spreken van den mond,
versleten in het spraakgebruik der tijden,
O God en Vader, door Uw streng kastijden
de werkelijkheid van 't kruis tot achtergrond!*

Gedicht uit de Kerkerstrophen van Melis Stoke (Herman Salomonson), geschreven in de gevangenis te Scheveningen.

(Uit Gedenckclanck 1940-1944, p. 22)

We kunnen niet meer citeren, maar het is duidelijk dat hier de christelijke stem te beluisteren valt en dat deze verzameling doet denken aan de Gedenckclanck van de 17e eeuw. Vergelijken is echter gevaarlijk, deze geuzenpoëzie moet wel anders zijn dan de vroegere, want de tijd waarin gestreden wordt is zo geheel anders, en de vijand is nu ons aller tegenstander! Wel is er ook deze overeenkomst, dat deze bundels ook proza bevat, stukken uit de illegale kranten en afscheidsbrieven van ter dood veroordeelden. Ik geloof, dat deze bundels Gedenckclanck weinig bekend zijn, ik moest ze ook uit Amsterdam laten komen. Daarom heb ik enkele gedichten uit deze verzameling in dit nummer geplaatst. Het is moeilijk om een keuze te doen, enkele zijn erg bekend geworden en die waren om die reden niet zo geschikt, die leest men dezer dagen wel. De Kerkerstrophen van Melis Stoke zijn minder vaak geciteerd en toch zijn deze treffende celpoëzie. Melis Stoke is het pseudoniem van Herman Salomonson, die journalist en romanschrijver was. Hij behoorde tot de Oxfordbeweging, deze gevoelige mens, die al vrij snel in Scheveningen belandde, toen naar een klooster in Maastricht werd verslept, waar hij vele gedichten heeft uit de reeks Recrutenschool, die na de oorlog ook afzonderlijk is uitgegeven.

Een andere groep is die „Tussen muur en geweerloop”, waarin die van Jaap Sickinga,

die gespioneerd had en in 1941 al gegrepen werd, het bekendst geworden zijn. Het kleine gedichtje, dat hij een week voordat hij, mei 1942, gefusilleerd werd, 23 jaar oud, schreef: „Ons bedreigt 'n andere dood” vergeet men niet meer.

Gelukkig is na de oorlog een grote bundel verschenen, die bij velen in de kast zal staan: **Geuzenliedboek 1940-1945**, dat heel veel gedichten opgenomen heeft. Het is nog te verkrijgen bij de uitgever Buijten en Schipperheijn te Amsterdam, voor slechts enkele gulden. Dit is een eerste verzameling, alle liederen worden anoniem geplaatst. Men vindt er dezelfde gedichten als in de genoemde geuzenliedboeken en de samenstellers van die bundels hebben aan deze meegewerkt. Maar 't zou een voorlopige zijn. Al in 1944 verscheen een prospectus van de Bezige Bij die een uitgave direct na de oorlog aankondigde: een volkseditie, waarvan de opbrengst voor de nabestaanden van de slachtoffers zou zijn. „Het zou een onvergeeflijke onachtzaamheid zijn, schrijft G. Kamphuis, want die is de schrijver van deze brief — wanneer al deze getuigenissen van een volk-in-nood, al deze uitingen van smart en ellende, van spot en hoon, van moed, hoop en vertrouwen met al hun persoonlijke en algemene, hun religieuze en maatschappelijke, hun idealistische en realistische schakeringen niet als een schat voor ons volk bewaard zouden blijven”. De liederen uit de 16e eeuw werden drie eeuwen later pas verzameld en uitgegeven en toen was heel wat verloren gegaan. Die standaarduitgave, die zo spoedig mogelijk na de oorlog zou verschijnen in twee delen en alle gedichten zal bevatten, is nog niet verschenen, al is er een regeringsopdracht verstrekt aan Drs. G. Kamphuis en Dirk de Jong, die een prachtige bibliografie heeft geschreven van het illegale boek. Die uitgave, met uitvoerige inleidingen zal een cultuurhistorisch monument zijn. We hopen dat het over vijf jaar klaar is, want wie het verzet wil bestuderen, zal ook het verzetslied in al zijn schakeringen moeten kennen, want het heeft de verzetsdaden begeleid.

Toch is er een bundel verschenen, waarin „de bezetting en het verzet in verzen op de voet wordt gevolgd, het is de hierboven genoemde bundel **V in Vers** van Anthonie Donker, met medewerking van de bibliothecaris van Het Rijksinstituut van Oorlogsdocumentatie, drs. E. G. Groeneveld, samengesteld. In tien afdelingen worden een aantal gedichten afgedrukt en nu, voor het eerst, niet meer anoniem, als de dichter opgespoord is. Er blijven anonieme, want het geuzenlied is het bezit van het volk, dat soms op zeer plotse wijze, zijn opgekropt gemoed in versvorm lucht gegeven heeft. Maar het valt op, hoeveel erkende dichters deel hebben aan het geuzenliedboek, de samensteller is er een van. Het mooie is, dat dit boekje verdere inlichting verstrekt over de schrijvers en de situaties. Dat maakt het tot een waardevol bezit zolang er geen andere bundel verschenen is. En dan zal die grote uitgave wel geen boek voor iedereen worden! Donker heeft na de oorlog een verdediging van het geuzenlied geschreven en op de overeenkomst tussen die van de beide eeuwen gewezen (Crit. Bulletin, 13, 1945), dus was hij de aangewezen man om zich hiermee te belasten, en zo een eresaluut te geven aan allen die hun leven gewaagd hebben in de strijd tegen de nazitiranie.

Had Nijhoff geleefd, dan zou hij het hebben willen doen, want als er een verdediger van het geuzenlied is geweest dan hij. Naast de gevallen schreef hij zijn deze de enige waarachtige getuigen uit de bezetting, die blijven spreken ook als het puin geruimd is en alle slachtoffers met plechtige toespraken zijn bijgezet in de gewijde vergetelheid der vredehoven. Men zal later haar stem nog verstaan, ondanks tekortkomingen, ze getuigt van een tijd, toen „geloof, hoop en liefde” on-

Aan Prof. Mr. V. H. R(utgers) bij zijn ontslag uit de strafgevangenis te Scheveningen.

*Wat treurt gij, Hooggeleerde Heer
en frons het voorhoofd van verdriet!
Benijd ons Buchenwalde niet
en dit ons broederlijk verkeer!
Wij allen zien u noode gaan,
Uw plaats is niet zoo gauw vervuld,
en, nog in nevelen gehuld
ziet elk zijn eigen toekomst aan.*

*Maar wat deez' tijd geschonken heeft
aan levenswaarde uit de smart,
blijft als een winst in ieders hart,
van die met u heeft saamgeleefd.
Reeds slinkt de kleine vriendenkring
Schier zijn 't reeds dagen van weleer,
en toch, dit is oneindig meer
dan slechts een stuk herinnering.*

*Ui dezen tijd rees voor ons oog
een beeld, dat geen van ons vergeet,
waardoor de ziel weer sterker weet
dan uit het klemmendste betoog
dat God ons aller leven leidt,
en slechts in Hem en zijn bestel
ontdekken wij, hoe 't leed ons kwel'
de veiligheid en zekerheid!*

*Dus ga en draag de boodschap uit
gelijk een elk van ons belooft,
die vast en stelliglijk gelooft
in 't ondoorgroendelijk besluit
dat onzen weg bepaalt op aard.
Want, waar des Heeren wil ons leidt
zijn wij tesaam in heerlijkheid
eendrachtig voor zijn troon geschaard.*

*Vaarwel. Dit was een schoone tijd;
en, hoe 't ons allen moog' vergaan
in 't verdere van dit aardsch bestaan,
wij deelen in de zekerheid
die sterker is dan 't wild gebruis
dat in de wereld rond ons woedt:
wij vonden hier tezamen moed!
Wij reizen naar één Vaderhuis!*

Uit „Kerkerstrophen” van Melis Stoke (Herman Solomonson) Gedenckclanck 1940-1944

ze enige bezitting waren en geestelijk leven in ons land op hoger moreel peil stond dan ooit tevoren, tenzij in de dagen van de opstand onder de prins.

Laten we in deze dagen die stem dan gaan beluisteren, ze is te horen, en vraagt om een luisterend en begrijpend oor.

Helpman

A. Plaatsman

PERSSCHOUW

Voor de persschouw in dit „Bevrijdingsnummer” van Opbouw zijn nog niet veel interessante artikelen voorhanden, maar Trouw heeft al een en ander gepubliceerd. Het blad is het ook aan zijn afkomst verplicht! Interessant is het daar als feuilleton gepubliceerde dagboek van Stavast, maar niet minder indrukwekkend waren de artikelen over Theo de Ruyter uit Amsterdam, de man die omdat hij een Duits officier had gered, grote invloed had gekregen op de Duitse instanties. Op deze manier heeft hij tientallen gevangenen vrij weten te krijgen. Enkele dagen nadat de artikelen, die op een vraaggesprek met hem berusten, geplaatst waren en een week voor hij zou worden gehuldigd stierf hij. Het waren die vier artikelen, die voor Prof. Waterink aanleiding waren ook iets van zijn contacten met de S.D. bekend te maken.

Dat artikel drukken we hier in zijn geheel af. We hopen dat er meer van deze stukken komen. Als er lezers zijn, die in hun krant (dagblad of streekblad iets tegen komen en het willen af-

staan, houden we ons aanbevolen. Ook Vrij Nederland heeft al veel geschreven over de bezettingstijd, maar die artikelen komen in boekvorm uit, zodat we daarop later terugkomen. Alle dagbladen hadden deze week een groot artikel over het boek van Prof. Presser, dat we in de reeks over de „Bezetting” van Dr. De Jong nader hopen te bespreken.

A. Plaatsman.

„Met Blumenthals permissie kon ik tientallen helpen”.

Prof. dr. J. Waterink schreef ons gisteren, voordat het overlijden van de Amsterdamse herbergier Theo Ruiters, bekend werd het volgende:

In Trouw van dinsdag 30 maart j.l. stond het derde vervolgartikel over de ervaringen van Theo Ruiters tijdens de bezettingsjaren en over zijn contacten met de S.D., waardoor hij verschillende mensen, vooral jonge mensen, kon redden. Ieder die die tijd meegemaakt heeft zal de reeks, die in Trouw aan de belevingen van de heer Ruiters wordt gewijd, met grote belangstelling lezen.

Nu in het artikel over de heer Ruiters de naam van Blumenthal op sympathieke wijze wordt vermeld, mag ik over deze man wel iets naders zeggen, naar ik meen. Door een herhaald verhoor, waaraan ik zelf werd onderworpen, leerde ik hem kennen. Deze kennismaking was het begin van wat ik zou kunnen noemen een samenwerking zonder dat ooit een woord in de richting van samenwerken tussen ons viel. Ik heb tot aan Pasen '44 altijd met hem gepraat alsof ik in hem een strenge Duitse politiemans zag. Maar hij wist best, hoe ik de verhouding voelde en ik wist hoe hij het voelde.

In het voorjaar '44 waren in mijn Pedagogisch Instituut acht Jodenkinderen „opgenomen”. Door toedoen van een lastige Joodse psychopaat van 17 jaar, die beweerde, dat hij slecht behandeld werd en de hulp van de N.S.B. inriep, kwam er op een morgen een N.S.B.-er met een lagere politiemans aan het Instituut om een onderzoek in te stellen. Grote consternatie. In de tijd, die ik nodig had om van Utrecht, (waar ik juist examineerde en een telefoontje kreeg) naar Amsterdam te komen, hadden de heren twee staffunctionarissen van het Instituut afgeblaft en bedreigd met allerlei akelige dingen. Toen ik op het Instituut kwam, waren zij juist vertrokken.

Men was bezig de Jodenkinderen haastig ergens onder dak te brengen, via de bekende jufvrouw Ingwersen. Mijn stafleden vertelden mij, dat, toen zij gezegd hadden: „Professor Waterink kent Hauptsturmführer Blumenthal”, de man geantwoord had: „Ik heb niets met Blumenthal te maken.” Zodra ik dat hoorde, pakte ik de telefoon en belde Blumenthal op of ik hem onmiddellijk kon spreken. Dit kon. Ik ging naar hem toe en vertelde hem de hele geschiedenis. Daarbij vertelde ik ook dat de mensen, die het Instituut bezochten, geweigerd hadden zich te legitimeren. Hij dacht even na en zei: „Ik begrijp al wie dat geweest is.”

Hij pakte de telefoon, belde op, kreeg de N.S.B.-man, die het bezoek bij ons gebracht had, aan de lijn en ging hem uitketteren op een manier, waar ik alleen maar bewondering voor had. Hij zei b.v.: „Als ik ergens ben, en daar komt een vent binnen, die beweert, dat hij van de politie is en hij weigert zich te legitimeren, „dann wird er sofort hinuntergeknallt.” Legitimeren is de eerste eis voor een politiemans. Maar zover is meneer met zijn N.S.B.-principes nog niet gekomen, dat hij dat weet.” De man kreeg een verschrikkelijke uitbrander, ook omdat hij gezegd had, dat hij niks met Blumenthal te maken had. Ik zat er gewoon bij, dat dit gebeurde. Bovendien werd hem en zijn hele canaille opgedragen „geen poot meer in het dooie stukje Vossiusstraat te zetten”. Toen ik na een uurtje vertrok, zei hij tegen mij: „Nu kunt U vanavond die Jodenkinderen, die U in veiligheid gebracht hebt, weer terughalen.”

Dossiers

Met zijn permissie heb ik tientallen mensen kunnen helpen, doordien ik in het dossierarchief vrijwel onbeperkt dossiers kon inzien. Ik heb nooit zoals de heer Ruiters stukken opgegeten, maar een stuk, dat ik wilde laten verdwijnen, legde ik in een dossier, dat opgeborgen was onder de rubriek „Afgewerkte zaken”.

Uit ervaring wist ik (doordat ik vlak voor de oorlog een secretaresse had gehad, die veel dingen verkeerd opborg), dat een stukje papier, dat in een verkeerd dossier ligt, praktisch onvindbaar is. Ik bereikte daarmee, dat ik niet met een stuk papier in de zak door het gebouw hoefde te lopen en dat het stuk papier toch verdween. Blumenthal moet dit begrepen hebben. Op 25 april 1944 was ik (weer met medewerking van Blumenthal) doorgedrongen tot het dossierarchief van de S.D. in Den Haag, waar een centraal kaartregister van alle belangrijke gevallen werd bijgehouden. Daar werd ik plotseling betrapt. Zoals men begrijpt, is het goed afgelopen, zij het ook dat ik stellig dacht, dat dit 't einde was. Toen ik één en ander aan Blumenthal vertelde, zei hij, en toen met een knip-oogje: „Het was voor U natuurlijk lastig, dat daar geen rek was met afgelegde dossiers.” Ik heb hem toen alleen aangekeken. Toen herhaalde hij: „Nicht?” En ik zei alleen: „Doch.” Hij wist het dus.

Tegen het eind werd hij vertrouwlijker en „vriendschappelijker”. Dat was, nadat Lages hem, zonder dat hij wist wat er gebeuren zou, had meegenomen voor de Sielbertanne-moord op A. M. de Jong. Hij was daar buitengewoon verantwoordigd over. Daar hij een laag nummer had als S.S.-er, mocht hij rechtstreeks zich wenden tot Berlijn. Hij heeft toen in Berlijn een protest ingediend en gezegd, dat hij weigerde om aan zulk een excursie weer mee te werken.

Hij heeft toen enige weken in grote spanning geleefd. Hij vroeg mij: „Als ik word doodgeschoten, wilt U dan doen wat U kunt voor mijn vrouw en kinderen?” (die toen nog in Groningen woonden). Een paar weken later vertelde hij mij, dat hij in functie kon blijven, maar dat hij voor elke promotie gepasseerd zou worden. Dicht tegen het einde van de oorlog vroeg ik hem eens: „Hoe kon iemand als U nu bij de S.S. blijven?”

Hij zei: „Mag ik u antwoorden met een wervervraag? Wat was U aangenamer, dat ik hier zat of enige anderen van de Amsterdamse mensen? Ik ben hier alleen blijven zitten, omdat ik meende iets te kunnen doen voor de Nederlanders.”

Terwijl ik daarover met hem praatte, kwam de secretaresse binnen en vertelde hem, dat meneer X op hem zat te wachten. Hij dacht even en zei toen: „O, dat is die provocateur”. „Ja”, zei de secretaresse. Hij zei: „Die verdammte provocateur”. Ik wilde opstaan, maar hij zei: „Nee, blijf maar zitten”.

De provocateur kwam binnen (een man met een vrij sterk Vlaams accent) en zei: „Ik heb een mooi geval”. „Zo”, zei hij, „als al Uw gevallen. Een ander doet de daad, maar U hebt de morele schuld. En begrijp het goed, als U bij mij komt, ga ik eerst de moreel schuldige „einsperren” en dan degene die de daad gedaan heeft”. En toen ging hij ineens over in het Engels: „And now hurry on. I won't ever see you again”. De man keek vreemd en toen zei B.: „Ik weet heel goed, dat U van uw kennis van het Engels misbruik maakt om mensen te suggereren, dat u een gedropte Engelsman is. Wil je weg wezen”.

Deceptie

Het is voor mij een grote deceptie geweest, dat, toen ik voor het bijzonder gerechtshof getuigen moest in de zaak Blumenthal, ik door de voorzitter als een straatjongen werd afgesnauwd, waarbij hij min of meer suggereerde, dat ik stond te liegen. Maar Blumenthal bleef ook toen de heer. Tenslotte is hij in hoger beroep veroordeeld tot een straf precies even lang als het voor-arrest had geduurd. Dat betekende praktisch vrijspraak. Volkomen terecht mijns inziens.

Prof. Dr. J. Waterink.

Vechten om de kerk!

In de „Gereformeerde Kerkbode”, officieel orgaan van de Gereformeerde Kerken in het ressort van de Classis Gouda-Leiden-Woerden e.o. schreef ds J. J. Verleur onder bovenstaande titel een aangrijpende Schriftoverdenking. De tekst ervan is „Steek uw zwaard in de schede. De drinkbeker die de Vader Mij gegeven heeft, zou ik die niet drinken?”

Allereerst tekent ds Verleur Jezus Christus in het moment waarop Hij deze woorden sprak en laat hij zien wat deze woorden van de Heiland voor Hem zelf betekenden. Ik neem dat gedeelte in extenso over.

In heel de worsteling van het lijden van de Heere Jezus Christus is Hij voortdurend bezig met hen, die de Vader Hem gegeven heeft. Wanneer de groep soldaten en priesters Hem gevangen nemen, vraagt Hij met nadruk, wie zij zoeken. En dan moeten de discipelen vrijuit gaan want de Schrift moet gebeuren, dat niemand van de Zijnen, die de Vader Hem gaf, verloren gaat.

Zó vecht Jezus om de kerk. Door haar bijeen

te brengen en te houden naar dat Woord van de verkiezing. En daarom wil de Christus ook de beker van Zijn lijden nemen en drinken. Hij is er doodsbenauwd voor geweest. Hij heeft er bloed om gezweet. Maar Hij heeft de beker opgenomen als de beker, die de Vader Hem gaf, die Hij moest drinken naar het Woord, opdat het verbond tot zijn volheid zou komen.

En nu is daar Petrus. De man, die de eerste is in de liefde voor Jezus. Maar die ook telkens voor Jezus de verzoeking wordt, om Hem van de weg van het Woord af te brengen. Hij trekt zijn zwaard en hakt er op in. Zou je ze ook niet? Moet je dan de Meester maar laten afslachten? Moet het recht niet verdedigd worden? Dáár!!

Maar het is voor Jezus verzoeking. Immers, wanneer de strijd om de kerk slechts een kwestie van geweld is, van macht en moed, waarom dan die bange lijdensweg? Dan behoeft Jezus maar heel het machtsapparaat van de hemel op te roepen, en twaalf legioenen engelen stormen naderbij en slaan de hele bende uitéén.

Maar dan wordt de Schrift niet vervuld. Dan gebeurt niet, wat God gezegd heeft. Dan wordt de verkiezing van de Vader een karikatuur en het kruis niet anders dan een vertoning van onmacht.

Daarom moet Petrus dat zwaard opbergen. Want „vechten om de kerk” met de middelen van het vlees betekent alleen, dat de kerk in haar, eigen zwaard valt en zichzelf verteert. De kerk, die in wereldse methoden haar recht verdedigt en op vreselijke manier haar zelfhandhaving zoekt, is oorzaak van haar eigen ontbinding, omdat het zwaard van de Geest nooit uit staal bestaat, maar altijd uit het levende Woord van God.

Deze zwaardslag van Petrus betekent een vervalsing van het werk van Christus. Hij poogt Jezus weg te halen van het doen van de wil van de Vader en zet daarmee de Heiland op de weg van de satan.

Jezus wil dié weg niet op. Hij wil de weg van de Vader gaan. Hij wil de beker van Zijn lijden drinken. Niet de vleselijke zelfhandhaving, maar de geestelijke gehoorzaamheid is de weg om te vechten om de kerk.

En in de afwijzing van het zwaard van Petrus heeft Jezus nu de Satan weerstaan en Zijn gemeente behouden. Want nu Hij vrijwillig en gehoorzaam de beker van Zijn lijden opneemt en aan de lippen zet, heeft Hij daardoor de beker van de kerk gered en neergezet op de tafel van het verbond. Dat zwaard van Petrus dat had de kerk kapot gemaakt. Dan zou er geen Heiland geweest zijn en dan zou er geen beker geweest zijn, als vrucht van het lijden van de Heiland. Maar nu wordt dat zwaard opgeborgen, dat móet weg, in de schede ermee, want hier staat alles op het spel. De verkiezing van de Vader en het behoud van de kerk. Die éne zwaardslag had de beker van Christus' lijden zó kunnen vervalsen, dat er geen beker der verlossing in de kerk zou hebben gestaan. Maar Christus kiest de beker van het lijden en redt daardoor de beker der verlossing.

Zó is het Woord geschied, ook in de nacht van de verzoeking. Zó heeft de Heiland voor Zijn discipelen gestaan en hen losgerukt uit de macht van de Boze en hen gezet rondom de avondmaalstafel van Zijn lijden en dood. Zó heeft Christus het recht van de Vader bediend en het recht der kerk gefundeerd.

Nu kan het program van de Vader worden afgewerkt en tegelijk het program van de kerk worden opgesteld. De orde van het zwaard wordt verslagen en de orde van het geloof gesticht. Vader, zegt de Heiland, Ik houd voor ogen, wat ik in de wereld kom doen. Laten de zwaarden in de kerk worden opgeborgen en laat niet anders dan het zwaard van de Geest triumpferen. Vader, dát is uw recht. Dat is úw orde. Vader, Ik moet ook de orde der kerk redden in dit uur. Geef mij de beker, die Uw hand mij besteld heeft en Ik zal hem drinken tot in de dood, want dan komt er leven in de kerk. Want het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden. Petrus wèg dat zwaard, want het Woord van de Vader moet doorgang hebben in Mijn en in úw leven. Steek het zwaard in de schede Petrus, en ga zitten met al de heiligen aan de tafel van de kerkelijke verlossingsbeker.

Zó wil de Heiland vechten om de kerk en zó wil Hij ons leren vechten om de kerk. Ja, want daar moet gestreden worden. Een kerk, waar de strijd niet woelt, is als een kerkhof met mooie bloemen en vredige paden, maar waar de dood heerst onder de zoden.

Na dit geschreven te hebben maakt ds Verleur de volgende toepassing:

Christus is geen pacifist en maakt van de kerkmensen geen pacifisten. Hij ontloopt de worsteling om de kerk niet, maar Hij wil die worsteling wèl richten naar het Woord. Daarom wijst Hij álle wereldse methoden, alle vleselijke zwaarden af, die de strijd om de kerk vervalsen. En Hij zet de beker van Zijn lijden daar neer, als het enige wapen, waarmee de kerk strijden kan.

O, daar zijn heel wat Petrusen in de kerk. Ikzelf leek er precies op. Hoe wordt je geërgerd wanneer de mensen het recht van de kerk schenden. Hoe gemakkelijk grijpen we naar de machtsmiddelen van de wereld, om het recht van God te bedienen. Hoe dikwijls wassen we elkaar zó de oren, dat we vergeten elkaar de voeten te wassen. Hoe vlot hanteren we het zwaard van de macht, van de helft plus één, van het gedegen woord, van het scherpe artikel, van de behendigheid in het debatteren, van groep en partij, van theologische slagvaardigheid en wetenschappelijk vernuft, om in de strijd om de kerk de beste posities in te nemen en te behouden.

Daar is óók de reactie. Wij zijn het vechten moe. We hebben er schoon genoeg van. We steken het zwaard wel in de schede, maar niet op bevel van Christus, om het in te ruilen voor de beker der verlossing.

Christus wijst de strijd niet af. Integendeel. Hij aanvaardt die en zal die uitvechten tot het laatste toe. De waarheid moet zegevieren. Het Woord van de Vader moet gelijk hebben. Het recht van het koninkrijk moet bediend worden. Geen ogenblik mag deze strijd worden losgelaten of verzacht tot een algemeen geschermtsel om kleinigheden.

Maar Christus zegt tegen Petrus en tegen ons, dat de strijd om de waarheid, de worsteling om het Woord **alleen** kan worden uitgestreden dáár, waar de Heiland Zelf de beker heeft neergezet, om de tafel van het offer van Zijn lichaam en bloed.

Ja, het Woord moet triumpferen, maar dan moet ik zelf eerst heel klein worden, en dan zal alle vlees eerst moeten bukken voor Hem. Zullen wij om de kerk vechten vandaag, dan moeten we éérs naar de kerk toe. Zullen we opstaan tot de strijd des Heeren dan zullen we éérs moeten gaan zitten om de tafel des Heeren. Zal ik dat kritische artikel schrijven tegen mijn broeder, die dwaalt, dan zal ik eerst met hem moeten eten van het brood en drinken uit de kerkelijke verlossingsbeker. Zal de breuk van Sion bij ons geheeld worden, zullen wij het recht des Heeren bedienen en met forse slagen de tegenstander verslaan, dan moeten we éérs aan één tafel de dood des Heeren verkondigen, anders helpen al onze zwaarden niet.

Vóórdat ik mijn broeder ga aflachten in de pers, moet ik mij herinneren, dat Jezus Christus Zich voor mij en voor hem heeft laten aflachten in de dood aan het kruis. En ik zal mij door de Geest vernederen voor hem, die mij vernederd heeft.

En als we zó niet vechten om de kerk, dan zullen al onze wapens eens tegen ons zich keren en in het gevecht om de kerk zal de kerk vergaan, in het vlees, dat zijn zwaarden stomp slaat in de broedertwisten.

Vechten om de kerk dat móet. Jezus Christus heeft tot in de dood gestreden om de beker van Zijn Vader te drinken. Toen ben ik met Hem gekruisigd, ook in mijn vervloekte zelfhandhaving.

Maar toen stond daar de beker der verlossing. De beker van Gods gunst. De beker van Gods recht. De wereld van het zwaard stortte ineen op het hoofd van de Middelaar van het verbond.

Al onze artikelen en debatten braken in puin op het lijden van Christus en de strijd om de kerk werd geboren in en om de beker, die Hij neerzette op de tafel der kerk.

Wie niet gegrepen is door het Woord, moet het zwaard niet grijpen, om in de kerk te vechten. Maar wie geroepen is tot de beker der verlossing, zal om de kerk mogen vechten door de kracht van het bloed en de Geest.

Maar dan geestelijk. Rondom de beker, rondom het Woord. Geen steekspel van blikkerende theologenzwaarden. Geen geflits van vlijmende professorendolken. Geen gekletter van rammelede lekenwapenen. Dat kost wel oren en ogen en andere verwondingen, maar zelf ga je er aan ten onder.

Vechten om de kerk kost vlees en bloed, maar Jezus Christus heeft het betaald. Maar wie niet vecht om het Woord, hangt zich op aan zijn eigen woord.

O, die zwaarden van ons vlees! Die uitingen van zelfhandhaving en eigen gerechtigheid. Zal er ooit werkelijk geestelijk om de kerk worden gestreden, dan moeten wij eerst samen terug naar de kerkelijke verlossingsbeker van Jezus Christus. Misschien moeten dan heel wat krantjes naar de afvallemmer. Doe het zwaard maar weg Petrus. Zó, met dat zwaard maak je het alleen maar erger. We zijn zelf de schuld van de kerkelijke ellende. We dachten dat we hellebaardieren van de waarheid waren, maar we zijn slechts de Don Quichotte's van de duivel, die ons laat vechten tegen de windmolens van het vlees.

Christus roept ons naar de kerkelijke verlossingsbeker, want eerst daar wordt de strijd om de kerk geleerd.

Dat rapport zit wel goed in elkaar. Dat kerkrecht is wel zuiver. Die besluiten, die zouden het wel doen. Dat artikel geeft hem van katoen. En tóch breken ze de kerk. Want — **zonder beker** — zonder de beker van de tafel des

Heeren zijn het stompe wapens, waarvan de Geest growt.

Wég dat zwaard — éérs naar de beker — dan kunnen we vechten om de kerk.

Ik wil eerlijk opbiechten dat dit artikel mij diep heeft getroffen.

Zelden heb ik iets gelezen dat op zo Schriftuurlijke en daarom zo indringende wijze liet zien hoe er in de Kerk en om de Kerk moet worden gevochten.

Als je daar iets van verstaat zucht je: „o God wees mij zondaar genadig!”

Wie zelf geregeld de pen moet voeren, aan wie dat, veelal tegen zijn „zin”, door de nood is opgelegd, kent de dodelijke gevaren welke hem daarbij bedreigen en die ds Verleur zo aangrijpend heeft aangewezen — en hij weet ook hoe vaak hij daarvoor is bezweken.

Als wij allen, speciaal voor zover wij in kranten schrijven, deden naar wat in deze meditatie wordt gezegd, zou het er in onze kerken, naar ik vast geloof, totaal anders uitzien!

Maar juist omdat in dit stuk onze zonden, onze **eigenlijke** zonde in de kerkelijke strijd zo tot in de kern worden blootgelegd ben ik er ook zeer dankbaar voor.

In wat ds Verleur zegt komt iets openbaar van wat werkelijke voortgaande reformatie is. Want daarin wordt zowel de **nood** alsook de **verlossing** onzer kerken vanuit Jezus Christus en zijn werk gepredikt.

En dat maakt je blij en dankbaar.

Als deze dingen worden gezegd en verstaan dan mogen we daarin zien dat de Geest nog niet geheel van ons is geweken.

Als we er nu ook maar naar leven!

C. V.

BOEKBESPREKING

W. Meijer, Kleine Kerkgeschiedenis III. Oosterbaan en Le Cointre, Goes.

De auteur van dit door O. en L.C. verzorgd uitgegeven boekje (240 bladzijden) zegt in zijn „Geleidewoord” — het woord riekt ons nèt iets te veel naar het duitse „Geleitwort” — „Het schrijven van kerkgeschiedenis is een zeer moeizame bezigheid ook al betreft het een historie in klein bestek”. Hij had gerust mogen schrijven: juist als het gaat om een historie in kort bestek. Immers juist dan staat de schrijver voor de taak van het schiften van de stof: wat zal hij laten schieten, wat kan hij niet laten gaan? Bovendien dringt de beknoptheid tot grote precisie in de formulering. Voeg daarbij dat de heer Meijer schreef niet voor volwassenen maar voor de grotere schooljeugd en dan hebt ge voor U de zwaarte van de taak die hij zich stelde. Aan het eind van het boek zegt ge: de auteur verstaat de kunst, de techniek van het schrijven, de didactiek ook, hij kent z'n stiel. We zouden het hierbij gaarne laten en met een hartelijke aanbeveling willen volstaan, ware het niet dat een en ander o.i. vraagt om meer. Men moet een boek ook proeven.

Het eerste dat we zouden willen opmerken is dat deze nederlandse kerkgeschiedenis geheel en al beheerst wordt door de visie van de auteur op de Afscheiding en dan met name door de Acte van Afscheiding van 1834 en de kijk van de Ulrumse gelovigen op de hervormde kerk schijnt voor de heer Meijer de enig legitieme te zijn. Dat de dolerenden daar anders over oordeelden en onder het synodale juk ware kerken van Christus kenden, komt niet uit de verf. Nu willen wij ons in dit verband over gelijk en ongelijk van de afgescheidenen en dolerenden niet verder uitlaten. Maar de vrijgemaakte kerken als zodanig gaan historisch zowel op 1834 als op 1886 terug en zij hebben als kerkgemeenschap zich nooit op enig oordeel in deze vastgelegd. Integendeel: bij de vereniging van 1892 bleef deze zaak onbeslist, gelijk professor Veenhof nog onlangs in ons blad met de stukken aantoonde.

Daarmee hangt samen dat de jonge lezers van dit boekje, die voor het eerst op de paden van de vaderlandse kerkgeschiedenis der vorige eeuw gebracht worden de indruk moeten krijgen dat de vrijgemaakte kerken zijn

voortgekomen uit de stroom der afscheiding, die met de zijstroom van de doleantie in 1892 enige verontreiniging hebben opgenomen, die in 1944 weer is achtergelaten.

Ik meen dat deze kijk op de historie de schrijver beheerst. Over het reveil in Nederland horen we zo goed als niets. Dat is toch „vengoed kerk-geschiedenis? Of is de kerk-geschiedenis alleen geschiedenis van de ware kerk en dan van de kerk onder de ambten. Zo men wil: van het instituut? In dit verband is het opvallend dat over de strijd voor kerkherstel, die in de hervormde kerk door-ging zo goed als niets wordt verhaald. Gelukkig is de schrijver niet helemaal consequent. Hij verhaalt dat „het Gereformeerde volk” de Vrije Universiteit heeft gesticht, blz. 80, en erkent daarmee impliciet dat er buiten de kerk uit de Afscheiding nog een Gereformerd volk was. Immers de Vrije Universiteit is niet door de zonen der Scheiding opgericht. Lindeboom had in 1880 scherpe — en misschien wel juiste! — critiek. Hoe de schrijver intussen die Gereformeerden buiten de Hervormde Kerk ziet blijkt op blz. 85. Hij schrijft over het grote aantal vacatures in die kerk en zegt dan: „Over deze dingen werd veel gesproken door de mensen, die, hoewel ze Hervormd waren, toch een brandend hart hadden voor de dingen van Gods Koninkrijk”. Tegen wat zakelijk hier gezegd wordt hebben we geen het minste bezwaar. Wie de geschiedenis kent kan het slechts beamen. De namen van de heer en mevrouw Groen van Prinsterer, Elout van Soeterwoude, Otto Gerard Heldring en vele anderen zijn welsprekend genoeg. Hoe de zaken van de kerk en het koninkrijk Gods ook onder het hervormde kerkvolk leefden weet ieder die „Het Friesche Reveil” van dr. Wumkes gelezen heeft. Maar we leggen er even de vinger bij omdat de schrijver het zo typisch gereformeerd zegt: H.o.e.w.e.l die mensen Hervormd waren hadden zij t.ó.c.h. — zelfs het klemtoonteken op dat laatste woord: tóch, ontbreekt niet - een brandend hart voor..... Een kleinigheid? Een slip of the pen? Neen! Dat pást in dit boek. Zo zijn wij Gereformeerden dat gewoon: Hij is wél hervormd, maar tóch.... Hoe vaak wordt en werd van ouds onder ons zo gesproken. Daarachter ligt een kerkistisch fideïsme. Begrijpen we nu nog steeds niet hoe hervormde christenen door deze manier van spreken worden geprikkeld? Hoe bestaat het: hervormd en toch.... Alsof bij gereformeerde mensen het hebben van een brandend hart voor de dingen van het rijk Gods vanzelfsprekend is. Is dat ook niet een bepaalde vorm van „veronderstelde wedergeboorte”?

De schrijver wijdt ook zijn aandacht aan de strijd daarover. Doet het daarbij voorkomen als of de leer van het „houden voor wedergeboren” — dat hij terecht afwijst — een uitvinding is van dr. A. Kuyper, terwijl de zaak heel de geschiedenis van de Gereformeerde kerken dóór te vinden is en zelfs bij Calvijn niet ontbreekt. Men kan respect hebben voor de didactische bedrevenheid van de auteur en toch bezwaar hebben tegen zijn minder nauwkeurige spreekwijze. Zo in het kopje op blz. 106: „Gods beloften zijn voorwaardelijk”. Dat is door de schrijver best bedoeld, maar grendelt de deur niet af voor remonstrantisme. Evenmin als wat staat op blz. 107: „Hij geeft zijn beloften op voorwaarde van geloof en bekering”. Houden we de schrijver aan wat er staat dan betekent dit dat God ons en onze kinderen zijn beloften geeft als wij en zij geloven en ons bekeren. Maar zo is het niet. God gééft ons en onze kinderen zijn beloften onvoorwaardelijk, zonder, voor en aleeer er nog van geloof en bekering sprake is, maar Hij geeft die beloften om die te geloven en ons tot Hem te bekeren: „... de geopenbaarde dingen zijn voor ons en voor onze kinderen om daarin te wandelen”. Deut. 29 : 28. OM! En de onvoorwaardelijk geschonken beloften Gods vervult

de HEERE... afgedacht van de vroeg stervende kinderen... in die weg des geloofs. Hier had de schrijver, die overigens in dit verband kostelijke dingen zegt, zich correcter moeten uitdrukken. Thans echter kan misverstand ontstaan omtrent het gevoelen der bezwaarden van de veertiger jaren. Ook komt m.i. niet duidelijk genoeg uit de verf dat deze bezwaarden nooit van hun kant kerkelijke veroordeling van het synodaal gevoelen hebben gevraagd, maar wel — en terecht — zulk een veroordeling van het hunne afgewezen hebben, zonder dat zij bereid waren de legitimiteit van het synodaal gevoelen, een theologische constructie, te erkennen.

Ook acht ik het een bezwaar dat de zaak van de vrijmaking wordt voorgesteld als een laat succes van het gevoelen van de Afgescheidenen en al te zeer wordt vastgespijkerd aan de persoon van prof. dr. K. Schilder, Greijdanus wordt even aangehaakt, op blz. 139, en A. Janse „een zéér begaafd en Godvrezend man, hoofd van een kleine school in het Zeeuwse Biggekerke” in het voorbijgaan genoemd. Zonder de prominente rol van prof. K. Schilder te ontkennen moet me toch van het hart dat hier te weinig gelet is op de bredere Geestelijke achtergronden van de vrijmaking. En wanneer de auteur in dat zelfde verband zegt dat voor Schilder, Greijdanus en óók voor A. Janse de Bijbel het Boek en niet een boek was dan worden weer verkeerde suggesties gewekt alsof dat de zaak was waarover de strijd toen liep.

Het boek is verdienstelijk geïllustreerd. Het minst bekoort ons de illustratie t.g.o. blz. 154. K.S. met de fiets aan de hand is daar voor het gebouw der Theologische Hogeschool aardig geschoten, maar de deftige Greijdanus met gleufhoed en de niet dichtgeknoopte overjas.....

We gaven aan enkele delen van dit boek bijzondere aandacht omdat ze verband houden met onder ons controversiële zaken en daarom van betekenis zijn voor de actualiteit.

G. Visee

Verantwoording giften voor Korea

De eerste giften voor de hongerende studenten in Korea zijn binnen. Ik verantwoord de per giro ontvangen giften door de vermelding van het gironummer van de afzend(st)er met de beginletters van de naam.

Van een zuster te E. door bemiddeling van br. T. S. te N. f 10,-; Jeugdactie in de kerk te E. f 831,-; Giro 886390 van W.S. f 10,-; 850203 van J.Bl. f 5,-; 145189 van C.v.d.M. f 10,-; 384335 van C.v.d.S. Azn f 10,- plus f 1,-; 491379 f 10,75 van J.v.d.S.; opbrengst van oude kranten, verzameld door Jan en René; 528848 van H.G. f 10,-; 943441 van J.K. f 10,-; 1011164 van mej. R.W. f 10,-; 904994 van J.L. W. f 10,-; 887797 van J.R.Jzn f 5,-; 98865 van J.Cl. f 10,-; 96182 van J.K.S. f 50,-; 104528 van P.K. f 10,-; 292341 van J.C.v.R. f 25,-; 307526 van A.P.M. f 25,-; 497820 van F.d.R. f 25,-; 632916 van M.d.J. f 10,-; 880585 van J.C.E. f 2,50. Door storting ontvang ik voorts f 5,- van E.K. te Balkbrug; van H.v.Br. te K. f 5,-; f 25,- van J.T. te Tern. en f 25,- van R.d.G. te B. Voorts vond ik in mijn brievenbus f 10,- met het bijschrift „van onze overvloed”, en voorts f 25,- met op de envelop: Oproep voor Korea in Opbouw 16-4-1965. Totaal f 1185,25.

Dat is een prachtig begin.

Maar we gaan door. Ik herhaal nog eens: daar in Poesan lijden studenten van het Korea-Theologisch-seminarie honger. En dat terwijl wij hier overvloed hebben. Denken we twintig jaar na de bevrijding nog eens even terug aan onze hongerwinter? En aan het woord van de Here Jezus: Ik was hongerig....?

Intussen: aan al de gevers hartelijk dank! Het gironummer is 903391, t.n.v. G. Visee, Vloedijk 113, Kampen. Graag vermelden: Korea.

G. Visee

KERKNIEUWS

Beroepen te Middelstum (bij accl.): kand. K. J. Kapteijn te Groningen.

Aangenomen naar Harderwijk: H. Mostert te Wetsinge-Sauwerd; naar Maassluis: H. van Tongeren te Grand-Rapids, die bedankte voor Vollenhove-Cadoelen.

Ds H. Vogel overleden

Tijdens een vakantie-reis in Israël is op 24 april j.l. te Tiberias plotseling overleden Ds H. Vogel van Enschede-Noord. Vrijdag 23 april voelde Ds Vogel zich niet wel. Hij trok zich in zijn hotelkamer terug, waar men hem enige tijd later bewusteloos aantrof, getroffen door een attaque. Aanstonds werd hij naar het ziekenhuis van Tiberias overgebracht. Maar reeds de volgende morgen, omstreeks 12 uur, trad de dood in. Het sterven van Ds Vogel wekte grote ontroering, vooral in de beide kerken van Enschede.

Ds Vogel werd op 13 november 1907 geboren. Hij diende de kerken van Roden 1932-1943, Loppersum 1935-1939, Amstelveen 1939-1943, Enschede 1943-1946, Amsterdam-Zuid en Nieuwer-Amstel 1946-1950. In 1950 vertrok hij weer naar Enschede.

Ds Vogel bewoog zich op verschillend terrein. Hij maakte deel uit van het Adviescollege voor de zendingsarbeid van de kerk te Enschede-Noord, was voorzitter van het Verband van Evangelisatie-commissies van de Geref. Kerken in Nederland en eindredacteur van „Lichtstralen”. Jarenlang maakte hij deel uit van de Ned. Bond van Geref. Jongelingsverenigingen.

Ds G. Reyenga

Ds G. Reyenga van Dordrecht zal om gezondheidsredenen vervroegd emeritaat aanvragen. Ds Reyenga werd 26 juni 1907 geboren en diende de kerken te Vleuten en De Meern van 1940 tot 1946, in welk jaar hij naar Dordrecht vertrok.

Promotie Drs H. Venema

Drs H. Venema van Roodeschool hoopt op vrijdag 14 mei 1965 des namiddags 3 uur aan de Theol. Hogeschool te Kampen te promoveren tot doctor in de theologie op een proefschrift getiteld: „Uitverkiezen en uitverkiezing in het Nieuwe Testament”. Promotor is Prof. Dr. H. J. Jeger.

Ds J. Goudzwaard

Ds J. Goudzwaard van Zaandam zal als legerpredikant voor een langere termijn in militaire dienst treden. Het emeritaatsverzoek zal op de e.k. classisvergadering aan de orde komen.

Ds G. Staal

Ds G. Staal, emeritus-predikant van Drachten, zal per 1 mei a.s. zijn werk als ziekenhuis-predikant van Groningen neerleggen. Ds Staal is nu 80 jaar.

Conferentie Geref. predikanten

De op 28 april geplande predikantenconferentie gaat wegens ziekte van een der inleiders, Dr A. J. Hendriks, niet door. De nieuwe datum wordt nog nader bekend gemaakt.

Velp (Gld.). Met ingang van zondag 2 mei a.s. worden de kerkdiensten niet meer gehouden in de Oranjestraat 74, maar in de aula van het Geref. Bejaardencentrum „De Beukenhof”, Rozendaalselaan 32.

Welke predikant-candidaat of ouderling, die op zondag 6 juni, 1e Pinksterdag en 7 juni, 2e Pinksterdag en op de zondagen 8, 15, 22 en 29 aug., hun vakantie op Vlieland doorbrengen, is genezen op een van die data's voor te gaan in de dienst des Woords. Vriendelijk wordt U verzocht zich in verbinding te stellen met P. J. Wassenaar, Zoutslot 11, Harlingen.

Nieuw kerkgebouw te Beilen

Vrijdagavond 9 april j.l. nam de gemeente van Beilen haar nieuwe kerkgebouw aan de Acacialaan in gebruik. Dit gebouw is grotendeels door de leden zelf voltooid, terwijl ook leden van kerken in de omgeving belangeloos meewerkten.

De voorzitter van de bouwcommissie, br. W. Sijsma, droeg de sleutel van het gebouw over aan de kerkeraad. Ds A. Kamer hield een toespraak, terwijl de feestrede werd uitgesproken door Ds H. Bouma van Assen. Burgemeester A. A. Beckeringh van Rhijn voerde namens B. en

In verband met Koninginnedag en Bevrijdingsdag heeft de redactie van OPBOUW gemeend een dubbel nummer uit te geven. Dit is dus het nummer van 30 april en 7 mei.

De Redactie.

W. het woord. De architect br. A. de Ruiter uit Assen gaf een uiteenzetting over het verloop van de bouw en bood een doopvont aan. Namens de vrouwenvereniging werd avondmaallinen overhandigd. Het nieuwe orgel werd deze avond bespeeld door de jeugdige organist van de gemeente Jan Prauger.

THEOLOGISCHE HOGESCHOOL

Geslaagd voor het doctoraal examen theologie (ambtelijke vakken) ds A. N. Hendriks, Geref. predikant te Ommen.

V.G.S.D.

Het Bestuur van de Vereniging van Gereformeerde Studenten te Delft is als volgt samengesteld: H. B. Driessen, praeses; S. Voogt, abactis; N. van Loo, fiscus. Het abactiaat is gevestigd: Jacob Catsstraat 11, Delft; vakantie-adres: Stationsweg 69, Hoek van Holland.

Met dankbaarheid en grote vreugde berichten wij U, dat de HEERE ons gezin verrijkte met een zoon

JACOB ARDIAAN

J. M. Maris
A. C. E. Maris-Vroeghe
Nelleke
Marianne

Ouderkerk a/d IJssel, 24 april 1965
Julianastraat 11

Tijdens zijn reis door Palestina nam God tot Zich in het hemelse Jeruzalem

HENDRIK VOGEL

In leven dienaar des Woord van de Gereformeerde kerk te Enschede-Noord

op de leeftijd van 57 jaar.

*Indien iemand Mij wil dienen,
hij volge Mij, en waar Ik ben,
daar zal ook mijn dienaar zijn,
Indien iemand Mij dienen wil,
de Vader zal Hem eren.*

Enschede: G. Vogel-Pleijzier
Arnhem: J. Bos-Vogel
A. Bos
Anné
Erik
Sliedrecht: W. Vogel
L. C. Vogel-v. d. Griendt
Marleen
Rikko
Groningen: F. Muis-Vogel
G. Muis
Gera
Veenendaal: H. Vogel
G. A. Vogel-Breteler
Herro
Enschede: T. Drost
T. Nuis

Enschede, 24 april 1965
Lasondersingel 115

VERENIGING „MESOZ”

Jaarvergadering D.V. 15 mei a.s. te Utrecht, in een der zalen van Hotel Smits, Vreeburg.

Aanvang half 3.

Spreker: De Weled. Heer J. W. Meijer, die aan de hand van dia's iets over het werk op Irian Barat zal vertellen.

Alle leden en belangstellenden hartelijk welkom.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 12452

Periodieken

Boekwerken

Handelsdrukkerij

stem van de groten der aarde nu nog te beluisteren. Het Klankhistorisch Instituut in Utrecht heeft duizenden bandjes en heeft onlangs een plaat uitgegeven over de Bezettingstijd. Wie nu de middelbare school bezoekt krijgt op heel andere manier les in de geschiedenis dan zijn vader dat gekend heeft! Ook Duitsland heeft veel van deze instructieve opnamen, o.m. over de opleiding van de S.S.-ers, met de stem van Himmler en natuurlijk ook van de Führer, die tenslotte de verantwoordelijkheid draagt voor dit duivelse systeem. Het is vandaag twintig jaar geleden dat deze man zijn verjaardag vierde, diep weggescholen in zijn bunker. Nog tien dagen en hij zal zich van het leven beroven door een schot door zijn hoofd, gevolgd door zijn trouwe paranimf Goebbels, die eerst zijn vijf kinderen had vergast. Maar eerst had hij zijn testament geschreven, en daarin lezen we dezelfde gedachten als in Mein Kampf. Zo moet deze tiran voor God verschijnen. Hij heeft geschiedenis gemaakt, maar God de Here oordeelt. Nieuwe dictators zijn opgestaan, veel verder weg misschien, maar dat geldt nu, na deze wereldoorlog, niet meer, want een van de gevolgen is in ieder geval, dat de wereld kleiner geworden is. Dat geeft ook machtige perspectieven, juist in de

strijd voor het Koninkrijk Gods en onze dienst daarin. Maar zien we die opdracht wel en willen we dit gevolg van harte aanvaarden, of leven we nog vooroorlogs, in de gedachtengang van de generatie, die toen, in die omstandigheden, haar taak moest verrichten? Een van de grootste gevaren in de strijd voor het Koninkrijk Gods is het conservatisme. Groen heeft er zijn leven lang tegen gestreden. Dat vergeet men wel eens in onze kring en daardoor worden de discussies zo moeilijk en verward.

Helpman, 20 april 1965 A. Plaatsman

Besproken werden:

Dr. J. S. Bartstra - Adolf Hitler, Phoenix Pocket, 1964, 3,50.

Christian Geissler - Het Derde Rijk, Uitg. In den Toren, Baarn, 1963, 8,90.

Erich Kuby - De laatste Verschrikkingen, Arbeiderspers, 1962, 2,95.

Seweryna Szmaglewska - Rook boven Birkenau, Uitg. West-Friesland, Hoorn, 1964, 7,90.

Hans W. Bähr - Stemmen buiten de tijd, Uitg. Bruna en Zn., Utrecht, 1964, 8,50.

¹⁾ Dit is uiteraard een vertaling. Een andere geeft H. Wielek in „De stem van Europa” (1947), p. 133. Ik zie 't pas bij de correctie!

Het verzet

Met dit artikel, dat mij door de redactie gevraagd werd voor dit bijzondere nummer, heb ik geen andere bedoeling dan improviserenderwijs enkele herinneringen te geven uit de donkere tijd 1940-1945. Zij die die tijd evenals ik als volwassene hebben meegemaakt kunnen hetgeen volgt dan ook gerust ongelezen laten, want zij zullen er niets nieuws in vinden. Dat geldt ook voor jongeren die uitvoeriger geschriften dienaangaande hebben gelezen, al was het maar de serie pocket-boekjes „De bezetting” van dr. L. de Jong, weergevende een serie televisie-uitzendingen, die overigens nog niet voltooid is. Ik bedoel dus slechts een terugblik, die het gedurig groeiende aantal jongeren onder ons niet op basis van eigen ervaring zullen kunnen meemaken.

Wij hebben onze houding tegenover de bezetter moeten vinden. Daarvoor hadden we meer of minder tijd nodig. Dat maar ten dele 'n kwestie was van begrip en inzicht of van karakter. Er waren er inderdaad die terstond de verzetshouding vonden. Ik herinner maar even aan het artikel dat Prof. dr. K. Schilder meteen na de duitse inval in De Reformatie schreef onder de titel „De schuilkamer uit en de uniform aan”.

Wij moesten óók onze vijand eerst leren kennen, wij, gewone burgers van Nederland. Ons volk had een eeuw lang geen oorlog waarin het zelf partij was meegemaakt. Ik meen dat zelfs tijdens de mobilisatie nog velen onder ons leefden in het vertrouwen dat het ons ook ditmaal wel weer voorbij zou gaan. Terstond na de bezetting was er naar ik meen bij velen de geneigdheid ook nu als ordelijke burgers te blijven leven en hadden wij veel aandacht voor de vraag wat de bezettingsautoriteiten hier mochten doen en wat zij van ons mochten vragen naar de geldende internationale verdragen, waarbij vooral het Landoorlogsreglement van 1907 onze aandacht had. Dat reglement werd afgekort aangeduid als L.O.R. Geleidelijk aan maar tamelijk snel ervoeren we dat de Duitsers het inderdaad als een „lor” aan hun laars lapten. Zij namen allerlei maatregelen en gaven ons allerlei voorschriften die niet zozeer de instandhouding van het openbare leven hier op het oog hadden (dat mocht), maar veeleer de overwinning van de Duitsers in de totale oorlog, welke totaliteit ons eerst

geleidelijk duidelijk werd, en ook het hier ingang doen vinden van hun verderfelijke nationaal-socialistische opvattingen. Ik noem maar de maatregelen tegen de Joden en de z.g. arbeidsinzet, de vordering van Nederlanders voor het verrichten van werk in Duitsland, in het minst beroerde geval ter vervanging van Duitse arbeiders die dan aan het front of achter het front in de oorlogsindustrie werden geplaatst.

Deze steeds verder gaande maatregelen wekten het verzet óók daar waar het niet al meteen door de onrechtmatige inval ontwaakt was. Toch had ook dit zijn tijd nodig. De z.g. Joden-verklaring (schriftelijke verklaring dat men geen Jood was) die van mensen in overheidsdienst al spoedig gevraagd werd, werd b.v. door de allermeesten zonder heel veel bedenking gegeven. De studenten b.v. hadden veel meer reserves toen later van hen een z.g. loyaliteitsverklaring gevraagd werd, maar hierbij zal ook bedacht moeten worden dat van de groep der studenten eerder een weigering verwacht mocht worden dan van een groep gemiddelde Nederlanders.

Met de vraag naar de geoorlooftheid van het verzet hadden wij naar ik meen niet zoveel moeite, althans niet in het Noorden van het land, waar ik destijds woonde. Wel herinner ik mij een opmerking van een andersdenkende collega in één van de eerste oorlogsdagen, dat wij als anti-revolutionairen toch zeker van mening zouden zijn dat we de voorschriften van de bezetter gehoorzaam moesten opvolgen. Er werd ook nog op Romeinen 13 : 1 gewezen, maar wij vonden dit toch al op het eerste gezicht al te oppervlakkig, daar het maar de vraag was welke macht over ons gesteld was: de duitse bezettingsmacht of onze regering in Londen, welke haar tegenspraak en voor ons was dan de keus niet moeilijk. Ook met het argument van duitse en andere anti-Nederlandse zijde dat onze regering haar bevoegdheid verloren had doordat zij haar zetel in strijd met artikel 21 van de grondwet naar buiten het Rijk had verplaatst hadden wij weinig moeite. Althans „naar buiten” niet, want onder ons debatteerden wij er wel over, zo in de geest van: wij voor ons willen de grondwet graag serieus nemen, en het staat er inderdaad nogal kras, dat het niet kan, maar we

willen met jullie, Duitsers, over dat argument geen woord spreken, want jullie hebben de regering zelf met geweld tot die zetelverplaatsing gedwongen.

Overigens geloof ik wel dat menigeen in een passieve houding niet maar **berust** had, maar ook zich daartoe wel verplicht had gevoeld indien de Duitsers „sportief” gestreden hadden in deze zin, dat zij zich bij hun gedragingen hier hadden gehouden binnen de grenzen die het volkenrecht stelt, hun gruwelijk nationaal-socialisme met al de vuile aankleve daarvan slechts op eigen territorium hadden botgevierd en van ons ten aanzien van de oorlog slechts passiviteit maar geen actieve steun hadden gevergd.

Maar als gezegd, dit soort vragen waren die van de eerste tijd. Met het voortschrijden van de tijd bleek ook steeds sterker de meedogenloosheid en de rücksichts-loosheid van de bezetter, die geen enkele grens in acht nam. Er werden maatregelen genomen bij welke de gehoorzaamheidsplicht aan een eigen wettige overheid zelfs dubieus zou kunnen zijn. De vraag van gehoorzaamheid of verzet werd er meer en meer een van persoonlijke moed — al was de grens tussen moed en zucht tot avontuur niet altijd aan te wijzen — en ook wel van afwegen van de risico's van weigering tegen die welke toch gelopen werden bij toegeven, of van al of niet bestaande praktische mogelijkheid tot onderduiken. Inderdaad zijn velen zelfs ter dood gebracht of althans omgekomen (in concentratiekampen vooral) aan wie de Duitsers naar ons idee niet zo heel veel verwijten konden. Het was een riskante tijd, voor de actieve verzetsstrijder natuurlijk allereerst, althans allerduidelijkst, maar eveneens voor hem die zich zoveel mogelijk afzijdig hield of slechts hand- en spandiensten verleende wanneer hij er bepaald niet onderuit kon.

Geleidelijk aan nam het verzet meer georganiseerde vormen aan, al was zo'n organisatie in de regel niet zo opzettelijk gezocht, maar meer gegroeid al naar gelang van de zich voordoende mogelijkheden, en in die organisaties kwam menigeen terecht die het helemaal niet gezocht had. Ik noem maar de illegale pers, de hulp aan onderduikers en de knokploegen die streefden naar bevrijding van gevangenen en naar overvallen op distributiekantoren teneinde onderduikers van

levensmiddelenbonnen te kunnen voorzien en naar andere afbreuk aan de strevingen van de bezetter door middel van geweld. Er kwam nog wel eens een meer of minder principiële vraag op, b.v. of men ook met geweld zou mogen optreden zelfs tot levensberoving toe tegen handlangers van de vijand. Aanvankelijk bestond hier wel even aarzeling, waarbij men dacht aan de noodweerbepaling in ons Wetboek van Strafrecht, die een op zichzelf strafbaar feit slechts straffeloos maakt wanneer het is geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding. Men achtte zulk optreden tegen die handlangers van de vijand zeker geoorloofd wanneer er ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding was, b.v. wanneer een knokploeg bij een overval gewapend verzet ontmoette, maar men aarzelde wat wanneer er geen acute we-

derrechtelijke aanranding was, maar slechts een potentiële. Maar geleidelijk aan werd die aarzeling overwonnen, daar de beperking in door de overweging dat bij zulke gerealiseerd wordende dreiging men verwachten het Wetboek van Strafrecht is ingegeven mag dat de overheid in een geordende samenleving bescherming zal bieden. Het ging hier immers om een dreiging waartegen zij

die hier in feite het gezag **droegen** (hoewel zij het rechtens niet **hadden**) juist geen bescherming wensten te bieden.

Het al of niet beden van verzet was dus vaak een kwestie van toevallige omstandigheden, van de vraag of je kwam te staan voor een situatie waarin verzet bepaaldelijk geboden was, en dan van de vraag of je dat gebod ook opvolgde. Maar de besten hadden

toch al spoedig een consequente verzetshouding gevonden. Ik denk nu aan de onder ons in eerbiedige gedachtenis gehouden dr. R. J. Dam, die op raadgevingen tot voorzichtigheid placht te antwoorden: De goddelozen vlieden, waar geen vervolger is; maar elk rechtvaardige is moedig, als een jonge leeuw. (Spreekwoorden 28 : 1).

H. D. van Wijk

gevangenis - polemioi

Aan Jan L.

Ik die uit Uw wonden
Daaglijks krachten put,
Die mij weet verbonden
Aan Uw sterke stut,
Die een Koningskind
Ied're dag mij weet,
Weeg mijn eigen leed

Naar de maten van Uw plaatsvervangend lijden
Dat geeft aan de zwaksten vrede en verblijden.

Nimmer is Uw lijden
Dichter ons nabij
Dan wanneer wij strijden
Zij aan Uwe zij.
Glorie van het Kruis
Dat zijn stralen laat
Vallen op 't gelaat

Van een erfgenaam die 't Woord niet is vergeten
Dat een knecht niet meerder dan Zijn Heer zal heeten.

Laten de rabouwen
Fel zijn in hun werk
Ik blijf op U bouwen:
Feller bidt Uw kerk!
„Dat die Koningskroon
Waar men sterk naar steekt
Hen het hart eens breek'.”

Heer doe mij voor dit gespuis de nek niet buigen,
Laat mij triumfantelijk van U getuigen.

Doe mij toch niet staren
Gelijk Petrus deed
Op de wilde baren
Van een tijd'lijk leed.
Maar dat ik Profeet,
Priester zij en Koning
Die ook in deez' woning”

Staaf wat eeuwenlang Uw kerk reeds heeft beleden:
„Die ook onder Pontius Pilatus heeft geleden”.

Laat maar alles komen
In deez' eenzaamheid,
Alles zijn ontnomen
Wat mij heeft verblijd:
Ik blijf Koningskind
Die geen stap zal gaan
Waar 'k U niet zie staan.

In de schaduw van dat machtig kruis te wonen
Adelt ons van slaaf tot losgekochte zonen.

Polemios

Leeuwarder Huis van Bewaring - Zomer 1944

(Uit *Gedenckclank*, derde deel, p. 41)

Na twintig jaar

Wanneer men zich bezint op wat er in de tijd sinds de bevrijding op kerkelijk gebied in ons Vaderland is geschied wordt men vanzelf en het eerst getroffen door de enorme veranderingen welke zich in nagenoeg alle kerkelijke gemeenschappen hebben voltrokken.

In de Rooms-Katholieke Kerk beleefde men het voor velen bijna verbijsterende gebeuren dat Paus Johannes XXIII een wereldconcilie bijeenriep.

Voor al daarin is wel zeer duidelijk geworden dat een nieuwe geest in de oude „Catholica” is gevaren, speciaal ook in de „geestelijken”. Allerlei invloeden, niet het minst de doorwerking van de theologie van Karl Barth, de ideeën van Bultmann, de fenomenologische filosofieën en, nóg meer, van de intensieve bijbelstudie welke door een groot aantal bekwame theologen wordt bedreven, hebben daartoe meegewerkt. Tegelijk is er ook een sterke infiltratie van de moderne gesecculariseerde wetenschap en cultuur in de rooms-katholieke wereld. Velen werden door dit alles steeds meer van de traditionele, scholastieke filosofie en theologie vervreemd.

Onder „leken” werd steeds krachtiger het begeren, de wil, om niet langer als onmondigen te worden beschouwd, maar te mogen meespreken en meebeslissen over de zaken der kerk. De bestudering van de bijbel onder hen schijnt steeds toe te nemen. Geschriften welke daarbij leiding willen geven worden in ieder geval bij tienduizenden verkocht.

Overall groeit voorts een veel groter „open-

heid” voor de „gescheiden broeders” in de andere kerken. En de kritiek op de kerk en de kerkelijke regeerders, de paus inbegrepen, uit zich op openhartige en soms vlijmscherpe wijze. De bekende prof. Delfgaauw schreef zelfs een tijd geleden dat, hoezeer hij ook in de roomskatholieke kerk had leven en sterfen, hij er toch steeds meer toe neigt haar als de hoofdschuldige te zien van de gebrokenheid der christenheid. Zij immers was „verantwoordelijk voor de kerkelijke situatie, waarbinnen en waartegen Luther terecht (!) optrad. Zij was ten tweedenmale verantwoordelijk door haar niet verstaan van Luther's religieuze gegrepenheid en door de koudheid, ja haat, waarmee zij de reformatoren heeft bestreden i.p.v. een rouwmoedige bekentenis van schuld af te leggen”.

Hoe dit alles verder nu ook zij, in Nederland treedt de rooms-katholieke volkgroep, beschikkend over een aantal uiterst bekwame leidende figuren, zelfbewust en met kracht naar voren. Van het vroegere alomheersende minderwaardigheidsbesef is onder hen niet veel meer te bespeuren.

Met spanning vraagt men zich af wat van dit alles het gevolg zal zijn. Want tenslotte is het zo, dat het dogma in de roomse kerk onveranderlijk is. En dat de paus, bekleed met een macht over de mensen groter dan van ieder ander menskind, daar uiteindelijk de dienst uitmaakt. In de wet voor het concilie leest men de prachtige bepaling dat bij alle stemmingen een meerderheid van twee derde noodzakelijk is. Maar onmiddellijk daarop volgt dat alleen de paus schikkingen kan treffen die daarvan afwijken! En

tot ontsteitenis en ergernis van velen heeft deze van dit zijn recht gebruik gemaakt toen hij in de laatste concilieweek in het schema over de oecumene niet minder dan negentien wijzigingen aanbracht. Wijzigingen die volgens Schillebeeckx kwamen „uit een geest die de tenure van het decreet nog niet geassimileerd heeft”.

* * *

Voor al ook in de Ned. Herv. Kerk traden grote veranderingen op.

Waar jarenlang tevergeefs voor was gevochten, wat bijna onmogelijk scheen is geschied: de anti-kerkelijke reglementaire structuur die van de oude Vaderlandse Kerk een godsdienstig genootschap had gemaakt werd weggebroken. De uit de oorlogsdagen zo bekende en moedige dr. Gravemeyer legde als praeses van de nieuwe synode op de eerste vergadering daarvan met een symbolisch gebaar de bijbel op de reglementenbundel. De Ned. Herv. Kerk trad vanaf dit moment op met de pretentie belijdende Volkskerk te zijn.

Men poogde voorts de oude verwoestende strijd der „richtingen” te beëindigen en ging van „modaliteiten” spreken. Alleen de Geref. Bond bleef zich ondanks deze veranderingen gelijk. Hij bleef strijden voor een integraal herstel van de gereformeerde confessies als accoord voor kerkelijke gemeenschap. De leiding van de kerk was en bleef evenwel in handen van de mannen der midden-orthodoxie. Maar de vrijzinnigen vormen ook nu nog een machtige factor in het kerkelijke leven. Velen hadden gehoopt dat na 1961, het

jaar waarin de ordinantiën betreffende de tucht op de leer, in werking traden in ieder geval tegen de extreme vrijzinnigheid zou worden opgetreden. Maar de procedure-Smits bewees het tegendeel.

Grote activiteit ontwikkelden allerlei kerkelijke raden en instanties op het gebied van de eredienst, het onderwijs, het maatschappelijk werk, ouderdomsvoorzieningen enz. De grote subsidies welke door de regering voor allerlei arbeid werd verstrekt maakten het mogelijk dat hiervoor ook veel concreets tot stand werd gebracht.

Maar het benauwende probleem van de Herv. Kerk is dat haar greep op het volk steeds meer verslapt. Absoluut en relatief loopt het ledental ervan steeds terug en het kerkbezoek is, behalve in de gemeenten waar positief-orthodoxe prediking wordt gegeven, zorgwekkend. De troost over een niet-kerkelijk christen-zijn is in verband met deze aporie maar een zeer schrale.

Gaat het met de Hervormde Kerk in de richting van die situatie welke ongeveer een eeuw geleden door een Duits theoloog ten opzichte van wat hij in zijn Vaderland aanschouwde zó werd getypeerd: Wij hebben nog wel een theologie maar een echte kerk is er bij ons niet meer?

* * *

Hoe in de (synodaal) Geref. Kerken de veranderingen zijn in ons allen bekend.

Om daar maar mee te beginnen: er kwam in deze kerken een nieuwe kerkorde die een principiële afbuiging betekent van de kerkregering zoals deze in en door de Doleantie weer in praktijk werd gebracht. Want de meerdere vergaderingen kregen daardoor het karakter van een „bestuur” over de kerken.

De leeruitspraken van 1942/46 die destijds als vertolking van „godelijke waarheden” aan de kerken bindend waren opgelegd, werden op een vreemde wijze „ter zijde gesteld”. De gevolgen daarvan in de vorm van schorsingen enz. liet men evenwel onveranderd voortbestaan.

Een uitermate gewichtige beslissing betekende ook de synodale uitspraak, dat er principiële bezwaar bestaat tegen aansluiting van deze kerken bij de Wereldraad van Kerken. De feitelijke toetreding tot deze Raad — waarin men wat de zending betreft reeds ten volle participeert — is daardoor tot een kwestie van kerkelijke voorzichtigheid en synodaal beleid geworden. En, gerekend naar en zich duidelijk ontwikkelende gang van zaken in deze, ook niet meer dan een kwestie van tijd.

Van misschien nog dieper ingrijpende betekenis is de door geen kerkelijke instantie belemmerde actie van „de 18”, die de vereniging van de Geref. Kerken met de Hervormde Kerk propageert en voorbereidt. Blijkbaar onder grote instemming en met veel enthousiasme vooral van de jongeren. Deze actie is daarom zo belangwekkend omdat het standpunt van „de 18” — negen ervan zijn gereformeerd — in feite betekent een accepteren van de Ned. Herv. Kerk zoals deze thans reilt en zeilt. Deze beoogde vereniging betekent daarom in wezen niet veel anders dan een overgang tot, een oplossen in de Ned. Herv. Kerk en daarom een annuleren van wat in Afscheiding en Doleantie werd ontvangen. Deze beide kerkreformaties werden trouwens in de voorbijgegangene jaren ook niet meer „herdacht”! Het blad „Waarheid en Eenheid” bestrijdt zowel de aansluiting bij de Wereldraad, de actie van „de 18”, als ook andere symptomen van een duidelijk afbuigen van de koers welke de Geref. Kerken reeds meer dan een eeuw hadden gevolgd.

In de (synodaal) Geref. Kerken leeft nog steeds een indrukwekkende offervaardigheid, zoals uit de collectes voor het „werelddiaconaat” en de acties voor Kerkenbouw bleek. Maar tegelijk wordt ook daar geklaagd over verminderd kerkbezoek, verschralend Geestelijk leven en verzwakkende gemeenschap.

En wat zullen we van onze kerken zeggen?

In de laatste maanden hebben we daarover reeds heel veel gezegd.

In verband met de herdenking van de nationale bevrijding zou ik er speciaal aan willen herinneren dat we **vrijgemaakte** kerken, vrijgemaakte Geref. Kerken zijn.

Dat betekende in concreto in de eerste plaats dat we afgewezen hebben de in wezen sectarische verenging welke het gevolg was van de uitvaardiging van de leeruitspraken en de daaruit voortvloeiende tuchtmaatregelen. En dat we dezelfde „ruimte” — hoe vaak hebben we dat woord in de veertiger jaren niet gebruikt! — in de kerken wilden handhaven als vóór die fatale synodale beslissingen het geval was. Wij hebben steeds tegenover alle tuchtmaatregelen uit die jaren verklaard dat wij onzerzijds Avondmaals gemeenschap wilden blijven oefenen met **allen** met wie we dat ook vóór die tijd deden.

Hebben we dit allen ten volle vastgehouden en waar gemaakt in de jaren die voorbij gingen?

We hebben voorts als vrijgemaakten, juist door de daad van onze „vrijmaking” alle nuances welke er onder de leden van de Gereformeerde Kerken voorkwamen, met alle verschil van opinie dat onder hen bestond en met alle vragen waarmee destijds onder hen werd geworsteld, „meegenomen” in de herstelde kerkgemeenschap. Neen, niet om elkaar in verband daarmee te benauwen of te discrimineren, laat staan verdacht te maken of met kerkelijke tucht te vervolgen, maar om in broederlijke bespreking en studie ook ten aanzien van deze dingen verder te komen.

Hebben we ook dit sindsdien metterdaad waar gemaakt?

We hebben ons voorts in de dagen der vrijmaking verzet tegen de schending van de kerkorde. We wilden art. 31 handhaven net zoals dat er staat. Besluiten der meerdere vergaderingen voor vast en bondig houden **tenzij** ze bewezen worden te strijden tegen Gods Woord en de kerkorde. We wilden van geen enkele overtreding tegen art. 79 en 80 weten. En daarom hielden we er met alle kracht aan vast dat ambtsdragers nooit anders geschorst mochten worden dan vanwege door hen bedreven openbare, grove zonden die hen de afsnijding uit het Koninkrijk Gods waardig maken. En dat zo'n schorsing alleen mocht geschieden na het voorafgaand gemeenschappelijk oordeel van de eigen en de genabuurde kerkeraad.

Hebben we ons ook daaraan gehouden?

We hebben er in de dagen der vrijmaking ook over getoond dat men een kwestie welke de leer betrof omvormde tot een ordekwes- tie, tot een zaak van formalistisch opgevatte gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid van de kerkelijke vergaderingen. Het al of niet aanvaarden van de leeruitspraken werd toen gedatureerd tot een kwestie van „kerkelijke orde” — „Ordnung muss sein”!

Hebben we ons sindsdien steeds gewacht voor dit kwaad?

Wij hebben er in de veertiger jaren er eveneens steeds voor gestreden, dat alle zaken welke op de kerkelijke vergaderingen aan de orde kwamen daar „op kerkelijke wijze” zouden worden behandeld. Dat wilde o.a. zeggen dat men elkaar daar niet zou „overstemmen” maar tot het einde zou worstelen om tot „overeenstemming” te geraken. En dat men dus naar uitwijzen van de Heilige Schrift en in overeenstemming met de goede praktijk der oude kerken een zeer geringe meerderheid van stemmen genomen besluit niet als oordeel der desbetreffende vergadering zou bekend maken.

Hebben wij steeds naar deze goede regel gehandeld?

Wat voorts vooral onze zorg moet opwekken in betrekking tot het kerkelijke leven is dat de onderlinge verhoudingen soms beslist niet zo zijn als de Here dat vraagt, zó als

Christus deze door zijn Geest wil bewerken en daarom ook eist.

Er heerst soms onder broeders een verdeeldheid, een vervreemding, een wantrouwen, ja soms zelfs een haat die in flagrante strijd is met de ware gemeenschap der heiligen. Terwijl in de éne gemeente bij alle verschil van gevoelens een echt broederlijke gezindheid alle verhoudingen doortrekt is het in andere gemeenten soms tot felle botsingen en chronische conflicten, ja, tot scheuring gekomen. Wie denkt hierbij niet aan wat in Katwijk, Gorinchem, Beverwijk, Groningen is geschied en aan de repercussies die wat in die plaatsen voorviel allerwege veroorzaakten?

Zouden er werkelijk mensen zijn die **geloven** dat de daar en elders tegenover elkaar staande broeders naar de wil van Christus — **met** alle verschil van opinie — niet bij elkaar mogen komen?

Is het niet veel eerder zo dat de Here Christus Zijn bloed heeft gestort opdat zijn kinderen ook daar waarachtig één zouden zijn?

Is het niet zijn heilige wil dat de bestaande verschillen nooit oorzaak mogen zijn dat men van elkander verwijderd blijft?

Moeten niet steeds weer pogingen tot waarachtig herstel van de geschonden eenheid, onder de hoogdruk van zijn wil en gebed om de eenheid van zijn discipelen, worden ondernomen?

En moet voorts ook het hanteren van het huiveringwekkende zwaard van schorsing enz. in zulke situaties niet zonder meer worden afgewezen?

* * *

Met deze vragen en zorgen in het hart belevens velen in deze dagen de herdenking van onze bevrijding van voor twintig jaar.

Als we daarmee bezig zijn voor God is er alle reden om héél, héél klein van ons zelf te denken en meer dan ooit te strijden tegen de hoogmoed en zelfingenomenheid die de gereformeerden zo dikwijls kenmerkten.

En bovenal is er alle reden voor het ononderbroken gebed om een zo krachtige werking van Gods Geest dat de werken des vlees worden gebroken en de vrucht des Geestes weer allerwege openbaar worde. De vrucht welke bestaat in liefde, blijdschap, vrede, lankmoedigheid, vriendelijkheid, goedheid, trouw, lankmoedigheid en zelfbeheersing.

C.V.

op nebo's top

Maar als ik leven mag tot de bevrijding en juichen op het overwinningsfeest, God, doe mij dan dit weten: wat voorbijganging aan nood en leed is niet vergeefs geweest.

Laat hier een volk herryzen, wijzer, schoner dan toen het neerdaalde in het doodsgedebied, dat van Uw aarde opnieuw een vrij bewoner staag naar de kim van Uw voleinding ziet!

Omdat dan van dit land de horizonnen rijp werden door Uw licht, van eeuwigheid, omdat Uw martelaard hier overwonnen en met hún bloed de bodem is gewijd...

Laat hún dit land zolang Uw zon zal schijnen, God, doe het ons ontvangen uit hún hand! Laat ons slechts wat zij wonnen met hun pijnen herboren worden tot een vaderland!

Muus Jacobse

Laatste strofen

(Vuur en Wind, p. 34-35)

TE BERDE

De rol van de Gereformeerden in het verzet wordt over het algemeen zeer geprezen. In het nieuwe boek „Ik néém het niet!” van E. Werkman staat te lezen op blz. 17: „En hoe zwaar valt het velen die ver van de kerk staan, te erkennen dat met name het verzet in gereformeerde kringen bijzonder sterk is geweest!” En als een van de voorlopers van het verzet noemt hij uiteraard dan Prof. dr. K. Schilder.

J. B. Charles in „Volg het spoor terug” was Werkman daarin al voorgegaan. Hij schrijft „Onder andere (schattingen), dat onder de gereformeerden, die zich over het algemeen zo goed gehouden hebben, (maar alweer: die er fout van gingen, gingen zéér fout) de synodalen toch weer minder goed geweest zijn dan die van art. 31 k.o.....”.

Deze lofprijzingen moeten we delen met de communisten. En de lof die Werkman „De Reformatie” toezwaait komt volgens hem ook toe aan Propia Cures. „Prof. dr. K. Schilder, hoogleraar aan de theologische hogeschool te Kampen, schreef in felle bewoordingen in zijn blad, De Reformatie, hoe hij over het nationaal-socialisme dacht en hetzelfde deden de redacteurs van het Amsterdamse studentenblad Propia Cures”. (blz. 21).

De mening van J. B. Charles dat zij die onder de gereformeerden fout gingen zeer fout gingen kan worden geïllustreerd door wat dr. Buskes meedeelt over H. H. Kuyper. „Hij was een glibberige figuur. Hij zorgde ervoor, dat de eerste kanselafkondiging van 27 oktober 1940 (over de maatregelen van de Duitsers tegen de Joden) in de Gereformeerde Kerken achterwege bleef. Tegen de afspraak in. In zijn weekblad De Heraut deed hij een aanval in de rug van het IKO (Inter-Kerkelijk-Overleg). Het was kortweg verraad”.

J. B. Charles komt in het genoemde boek tot een andere uitspraak over gereformeerden die de hierboven geciteerde weerspreekt. „Er is een significante korrelatie: vroeger royalisme, later politieke kriminaliteit” (blz. 146).

Het is wel duidelijk dat de gereformeerden „royalisten” waren. Maar dan is weer niet verklaarbaar in de gedachtengang van J. B. Charles waarom ze tóch zo goed waren in het verzet tegen de Duitsers.

J. B. Charles doet een ernstige poging te komen tot een analyse van de motieven van het verzet. Helemaal voldoen doet die analyse niet. Het zou wel nuttig zijn als er eens een historicus zich zette tot een wetenschappelijk onderzoek naar het verzet en het verraad onder de gereformeerden en de motieven die daartoe geleid hebben. Mijn indruk is dat zulks een zeer samengesteld beeld zou opleveren. Het bovengenoemde boek „Ik néém het niet!” is een zeer boeiend (en beschamend) boek. Maar de gesteldheid die uit de titel spreekt behoeft nog geen bewijs van vroomheid te zijn. Dat we bepaalde zaken niet nemen kan ook gewoon bewijs van stijfkoppigheid zijn. Zo kon ook het verzet bewijs van stijfhoofdigheid zijn. Evenals het kon voortkomen uit nationalisme. Er was ook heel wat verzet — naar mijn indruk het merendeel — dat echt voortkwam uit de overtuiging dat een pact met de duivel nu eenmaal niet gesloten mocht worden. Wat ook de consequenties waren.

Maar ook als die overtuiging er was, dan was het nog zeer onvolkomen. Persoonlijk herinner ik me dat ik nadrukkelijk geweigerd heb een verklaring te tekenen dat ik niet Duits-vijandig was, maar wel verklaarde geen jood te zijn

Als ik er nu aan denk, loopt het bloed nog naar mijn hoofd van schaamte. Ik vertel dat niet omdat mijn persoonlijke historie zo van belang is op dit punt, maar omdat het joden-verklaringen tekenen ook onder gereformeerden algemeen was. De ernst van de maatregelen werd niet beseft. We sliepen. Ook al vóór 1940. Maar we wilden slapen, zo moet nu achteraf erkend worden. Wie nog eens beschaamd wil worden — noodzakelijk voor een goede toekomst — leze dr. Presser's nieuwe boek over de jodenvervolgingen in Nederland. En laten we bij deze herdenking in ieder geval óns zélf maar niet op de borst kloppen.

A.

NIMMER, VAN ERTS TOT AREND, WAS ENIG SCHEPSEL VRIJ ONDER DE ZON, NOCH DE ZON ZELVE, NOCH DE GESTERTEN. MAAR GEEST BRAK WET EN STELDE OP DE GESLAGEN BRES DE MENS. UIT DIE EERSTELING DAALDEN DE ONTELBAREN. DUCHTEND ZIJN HOGE BLIK, DEINSDEN HUN ZWERMEN BINNEN DE WET TERUG EN WERDEN VOLKEN EN STONDEN ELKAAR NAAR HET LEVEN: ONDER NACHTGEWOLKTEN VERWARD TREURSPEL, DAT WERELD HEET. SINDSDIEN WERD GEEN MENS VRIJ DAN ONTBODEN VAN BOVEN ZIJN DAK, GEEN VOLK DAN BEHEERST VAN BOVEN ZIJN TORENS. BLIJVE ONS DAT BIJ, VERLOST ALS WIJ WERDEN UIT HET SCHRIKBEWIND VAN EEN ONDERWERELD. NIET ONBEHEERST, DOCH ENKEL BEHEERST VAN BOVEN DE WERELD, BLIJFT VRIJHEID ONS DEEL.

A. Roland Holst.

Tekst op het nationale monument te Amsterdam.

J. Raedeker
Monument op de Dam
Amsterdam

Van erts tot arend: dat is de kosmische wording van onze planeet van vóór de mens, uitgedrukt in twee van haar vormen die tot het bewustzijn van de dichter sterk spreken van wat hij elders noemt het surplus van de som van alle delen, het surplus dat niet geweten wordt, maar enkel geloofd. De planeet, de zon zelfs en de sterrenstelsels, voortgekomen uit de „eeuwige” ruimte die ze dat Surplus heeft meegegeven, zijn nog binnen de grenzen van de wet en ze blijven dat voor immer. Dat is de wet, de doem, der onvrijheid, die pas gebroken is door de verschijning van de mens, in wie Geest zich baan brak als met geweld. De Mens, met hoge d.i. geest-volle blik zijn planeet van erts tot arend beheersend, verloor echter die macht in zijn verre nazaten. Hun zwermen ontvielen aan hun fiere zelfgevoel: ze pleegden verraad aan het wezen van de mens en vervielen nu ook zelf aan de wet van erts tot arend, de wet der on-vrijheid. Toen kwamen wolken de sterren bedekken en oorlogen werden de duistere vergelding voor de ontrouw aan eigen wezen. Het leven werd tot het treurspel dat wereld heet. Het menselijk wezen is sedert dien in een in strijdende volken verdeelde mensheid die zich uiterst moeilijk boven het niveau van de wet van erts tot arend verheft, verraden. Een ontkomen naar de vrijheid is er slechts voor wie luistert naar de stem van boven de wereld, vanwaar Geest zich baan brak in de Mens. Zelfs het schrikbewind van de onderwereld dat de jongste oorlog is geweest kwamen wij zó nog te boven. Daarom zij ons deze bevrijding een Teken.

Een orakelspreuk is deze tekst slechts voor wie de auteur een vreemde is. Want ieder dichter verklaart zichzelf. Roland Holst bedient zich van een nieuwe mythologie, waarvan de dualistische symboliek is beïnvloed door de keltische, zij het in een onteigende zin. Deze symboliek is buiten-rationeel. We hebben hier te maken met wat wel genoemd is: „orphisch” taalgebruik. Daarom faalt hier iedere rationele benadering. Maar anderzijds faalt hier evenzeer een interpretatie die niet verder komt dan het bewonderen van een religiositeit die in meerduidigheid het ware merk van kunst zou dragen. Want de voor-onderstelling van deze meerduidigheid naar levensbeschouwelijke visie is gevolg van een even autonome geesteshouding als die waaruit de tekst zelf is ontstaan. Deze behelst valse profetie, helaas, en is zeer bewust post-christelijk.

J. Bosch